

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 17 2024

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

**Зустріч Президента України В. Зеленського
з особовим складом ДСНС України4**

Аналітика

Політичні акценти

Закіров М.

**Вересневий тиждень міжнародних форумів у Києві:
перебіг і результати5**

Тарасенко Н.

**Візити Президента В. Зеленського до Німеччини та Італії
як складова дипломатичних зусиль України
щодо завершення війни15**

Економічний ракурс

Кулицький С.

Техніко-економічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та Україні в умовах повномасштабної війни (Початок. Продовження в № 18)	23
--	----

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....	36
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	38
Наукові видання НАН України.....	51
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	52

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Дубас Т.

Аналіз науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі.....	57
--	----

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Уже на наступний тиждень готуємо План перемоги для представлення союзникам», – зазначив Президент України.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Сьогодні майже весь день – воєнні питання передусім. Була доповідь Головкама Сирського – тривала розмова на початку дня, і щойно говорили з ним за підсумками дня. Уже більш ніж сотня боїв від початку цієї доби. Найбільше – Курахівський напрямок, Покровський. Захищаємо позиції. Окремо й детально щодо Курської операції, і кожного дня діємо саме так, як передбачали. Я хочу подякувати кожній нашій бригаді, кожному підрозділу за злагоджені кроки й реальну стійкість. Підписав сьогодні й кілька указів про відзначення наших воїнів – і це саме учасники Курської операції – державними нагородами. Пишаюся кожним!

Провів засідання Ставки. Детально – по захисту енергетичних об'єктів. Фізичний захист, відповідні будівництва, ППО та РЕБ. Доповідав Прем'єр-міністр, енергетичні компанії. Була також змістовна доповідь розвідки щодо ситуації в армії окупанта та на його території, у його народі. Для нас важливо, що в Росії погіршується сприйняття війни – сприйняття результатів путінської політики. Працюємо над тим, щоб реальність усе ж таки пододала російську державну пропаганду. Звичайно, готуємось і до тих речей, які Росія збирається робити далі в боях на фронті. Незмінно працюємо, щоб Україна мала достатньо сил і засобів для виробництва й постачання дронів. Хоч би як у світі змінювалася ситуація, змінювалися обставини, українські воїни мають отримувати все те, що необхідно для успішних наших захисних і активних дій. Забезпечення дронами – це не просто щось тактичне, це стратегічний пріоритет, і я дякую всім, хто із цим працює. Особливо тим, хто допомагає нашим військам освоїти нові тактики роботи з дронами.

І протягом усього дня в різних форматах – наради з підготовки нашого, українського, Плану перемоги. Реальне наповнення всіх пунктів. Військове наповнення, політичне, дипломатичне, економічне. Залучені ключові особи за кожним напрямом. І необхідні для України кроки вже визначені, абсолютно чітко. Те, що може дати нам максимально сильні позиції для наближення миру – реального, справедливого миру. Для кожного кроку є й чіткий перелік пунктів, що саме необхідно, що саме працюватиме на посилення. Жодної неможливої речі там немає. Більш ніж на 90 % усе виписано. І в комплексі цей пакет може забезпечити правильний розвиток ситуації не тільки для України, а й для всіх у світі, хто цінує міжнародне право. Уже на наступний тиждень ми готуємо План перемоги для представлення союзникам.

Дякую всім у світі, хто з Україною! Дякую всім, хто допомагає нам захищати життя!

Слава Україні!» (Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 16.09).

Зустріч Президента України В. Зеленського з особовим складом ДСНС України

«ДСНС України в будь-яких обставинах завжди віддана місії рятувати життя», – зазначив Президент В. Зеленський.

У День рятівника Президент України зустрівся з особовим складом Державної служби України з надзвичайних ситуацій, привітав зі святом і відзначив державними нагородами.

Він наголосив, що сьогодні професійне свято всіх, чия робота й покликання – берегти життя.

«Хоч би що відбувалося, ДСНС України завжди допомагає, і завжди – оперативно. Завжди віддано саме цій місії, найголовнішій, – рятувати життя», – зазначив глава держави.

Президент оглянув зразки автомобільної та роботизованої техніки. Зокрема, міністр внутрішніх справ І. Клименко та голова ДСНС А. Даник доповіли про використання надводних дронів і роботизованих комплексів для знешкодження мін.

В. Зеленський повідомив, що за час повномасштабного російського вторгнення українські рятувальники понад 170 тис. разів виїжджали на місця обстрілів і ліквідували понад 20 тис. пожеж, а сапери ДСНС знешкодили понад 0,5 млн вибухонебезпечних предметів.

Унаслідок російської агресії загинуло 97 працівників ДСНС, 395 було поранено, ще четверо перебувають у російському полоні.

Присутні вшанували хвилиною мовчання пам'ять усіх, кого Україна втратила через війну.

Рідним загиблого Героя України, підполковника служби цивільного захисту А. Костирі Президент вручив орден «Золота Зірка». Підполковник понад 70 разів брав участь у ліквідації наслідків російських обстрілів. Після деокупації Харківщини організував відновлення майже сотні пошкоджених пожежно-рятувальних підрозділів. Завдяки йому вдалося евакуювати понад 2 тис. 400 людей. А. Костиря загинув цього року 13 липня під час ліквідації наслідків ворожого обстрілу, коли російські окупанти завдали повторного удару балістичною ракетою.

Глава держави також відзначив працівників ДСНС орденами «За мужність» II і III ступенів та орденом Данила Галицького.

Крім того, у присутності В. Зеленського відбулося нагородження лауреатів Всеукраїнської акції «Герой-рятувальник року». Відзнаки отримали восьмеро українців та українок:

– щелепно-лицевий хірург «Охматдиту» О. Голубченко. Під час російського ракетного удару 8 липня цього року він проводив операцію.

Медтехніка вийшла з ладу, але хірург знайшов альтернативні варіанти підтримки дихання та виніс дитину в укриття. Попри поранення допомагав рятувальникам і волонтерам розбирати завали лікарні;

– курсант Харківського національного університету внутрішніх справ А. Макаров. Цьогоріч у квітні рятував восьмирічного хлопчика, якого намагалася втопити власна мати;

– поліцейський офіцер Новописької громади А. Бібик. В одному із сіл помітив густий дим біля будинків. Горіла господарська будівля, вогонь міг поширитися на хати. А. Бібик урятував 13-річну дівчинку, немовля та двох собак;

– фахівець відділення персоналу ДСНС у Запорізькій області Ю. Оголіхіна. Під час відпочинку помітила в басейні дитину, яка тонула. Вона витягла дівчинку з води та надала першу медичну допомогу;

– військовослужбовець ЗСУ А. Лубенець. Важко поранений на війні у вересні торік поблизу ставка почув крик 17-річного хлопця. Попри ушкоджену ногу доплив до нього та однією рукою штовхав 20 м. Патрульні поліцейські допомогли витягти хлопця з води та реанімувати;

– електромонтажник будівельного гіпермаркету І. Калашник. У травні цьогоріч після влучання російських авіабомб у гіпермаркет повністю знеструмив будівлю та допоміг евакуюватися чотирьом відвідувачам із задимленої зони. Крім того, витягнув з приміщення генераторні діжки з паливом, щоб запобігти новому вибуху;

– радіотелефоністка ДСНС П. Шолох. Перебуваючи на автомийці, почула крики жінки. Поряд з нею лежав хлопчик без ознак життя, якого дістали зі зливної ями. П. Шолох негайно розпочала серцево-легеневу реанімацію, і через кілька хвилин хлопчик дихав;

– учитель фізкультури О. Жук. Біля озера почув крики про допомогу та побачив трьох дівчат у воді. Одна з них була вже без свідомості й тягнула подругу на дно. О. Жук урятував двох з води, а третя дівчина змогла дістатися берега самостійно (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2024. – 17.09*).

Аналітика

Політичні акценти

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Вересневий тиждень міжнародних форумів у Києві: перебіг і результати

Тиждень, що минув, був надзвичайно насичений міжнародними подіями, які в різні часи були започатковані Україною й набули статусу традиційних, що відбуваються щорічно та привертають увагу широкої світової

політичної, економічної, експертної спільноти. Цілком зрозуміло й очікувано, що залежно від ситуації у світі та Україні змінювався склад і кількість особисто присутніх на заходах закордонних лідерів. Зокрема, у 2022 р. для участі в роботі «Кримської платформи» до Києва особисто прибув лише Президент Польщі А. Дуда. Також свого часу у зв'язку з окупацією Криму Російською Федерацією змінилося місце проведення форуму «Ялтинська європейська стратегія» (YES). З 2014 р. українські політики, експерти, лідери громадянського суспільства та бізнесу зустрічаються із зарубіжними партнерами в Києві. Проте незважаючи на зазначене незмінним залишається інтерес до України, намагання наших партнерів об'єднати зусилля навколо розв'язання ключових проблем нашої країни й підтвердження непохитної підтримки обраного українським народом курсу на європейську і євроатлантичну інтеграцію.

Цьогоріч для особистої участі в саміті «Кримської платформи» приїхали Президент Литви Г. Науседа, Прем'єр-міністр Латвії Е. Сіліня, президент сенату парламенту Чеської Республіки М. Вистрчл.

«Щойно прибув до Києва. Радий повернутися й зустрітися з моїм дорогим другом В. Зеленським на знак солідарності з Україною», – написав у мережі «Х» Г. Науседа.

«Ранок у Києві. Латвія буде з українським народом до його перемоги, завжди підтримуватиме Україну на шляху до Європейського Союзу та НАТО! Слава Україні!» – написала Прем'єр-міністр Латвії Е. Сіліня.

«Я приїхав до Києва на саміт Кримської платформи. У серпні 2021 р. на інавгураційному саміті платформи я сказав, що анексія Криму не може бути подібною до нашого мюнхенського “про нас без нас”. Тоді я представляв Чеську Республіку та наголосив, що ми повинні стати на захист України», – написав президент сенату парламенту Чеської Республіки М. Вистрчл. Він наголосив, що розвиток подій після захоплення росіянами Криму показує, що, якщо підтримка союзників буде недостатньою, Росія не зупиниться. «Ми також повинні пам'ятати, що мирні переговори не можуть відбуватися без участі України, результати переговорів повинні бути прийнятними для України», – заявив М. Вистрчл (URL: <https://suspilne.media/833621-u-kiiv-priihali-prezident-litvi-premerka-latvii-i-prezident-senatu-cehii>).

Треба нагадати, що перший саміт «Кримської платформи» відбувся у 2021 р. і був започаткований як інноваційний формат міжнародного реагування на окупацію Криму Російською Федерацією та майданчик обговорення широкого спектра питань, пов'язаних з комплексним розв'язанням проблеми захисту прав людини, суверенітету України, запобігання загрозам міжнародній безпеці.

У четвертому саміті взяли участь близько 60 учасників. Участь у відкритті, крім українського Президента В. Зеленського, узяли Президент Литви Г. Науседа, Прем'єр-міністр Хорватії. А. Пленкович і Прем'єр-міністр Латвії Е. Сіліня. В. Зеленський вважає, що «Кримська платформа» змогла зміцнити глобальну увагу до російської окупації українського Криму. Саме із

цієї окупації розпочалася російська агресія проти України, нагадав він. «Європа для Росії стала мішенню саме тоді, у 2014 р. Коли Путіну здалося, що він може дозволити собі вкрати наш Крим».

Г. Науседа наголосив: «Сьогодні ми тут, щоб допомогти Україні. Литва ніколи не визнає окупації та незаконної анексії Криму та інших територій України. Ми завжди вимагатимемо, щоб Росія почала поважати міжнародне право й припинила переслідувати населення окупованих територій, зокрема кримських татар, а також відвела війська до міжнародно визнаних кордонів. Визнаючи значні страждання українського народу та надзвичайну геополітичну значущість, ми підтримуватимемо вас, скільки потрібно. “Кримська платформа” залишається значущою для об’єднання міжнародних сил на захист міжнародного права та гідності людини».

У свою чергу голова уряду Хорватії А. Пленкович зазначив: «Ми рішуче засуджуємо злочини, які чиняться проти українського народу».

Е. Сіліня повідомила, що Латвія продовжить підтримувати Україну. «Цей рік і наступні роки війська підтримка України становитиме 0,25 % ВВП. Ми пропонуємо вже третій пакет військової допомоги цього року. У нього увійде військове спорядження, броньовані машини», – зазначила вона. Також Латвія допомагатиме з тренуванням українських військових, а наступного року країна надасть ще більше дронів і військового обладнання (URL: https://lb.ua/news/2024/09/11/634256_kiievi_vidkrili_chetvertiy_samit.html).

Оцінюючи результати саміту керівник служби забезпечення діяльності «Кримської платформи» М. Томак підкреслила, що дуже важливим і показовим фактом стала участь у роботі саміту Аргентини. «Важливо, що були такі країни, як Аргентина, і хочу на це звернути увагу, що це перша участь Аргентини у “Кримській платформі” та загалом латиноамериканської країни. Останнім часом, справді, стали більш інтенсивними спроби України активніше спілкуватися з країнами в тому числі Латинської Америки, і я думаю, що це один з результатів такого спілкування, що є важливо», – наголосила М. Томак (URL: <https://uazmi.org/news/post/f679a205c680f37061d29cb98eaf513f>).

Проте спостерігачі схильні не переоцінювати цей факт, оскільки, скоріше, участь Аргентини в роботі «Кримської платформи» насамперед зумовлена особистою позицією Президента Х. Мілея, який відомий своїми різкими й незвичними для Латинської Америки заявами. Звісно, це позитивний факт, але про глобальні зміни в позиції країн континенту в цілому, а тим більше прориву у відносинах з так званим Глобальним Півднем, на жаль, не йдеться. Ці країни досі перебувають під значним впливом Китаю й Росії та в нав’язаній ними парадигмі протистояння Сходу та Заходу, колишніх колоній та метрополій тощо.

«Для нас, для частини команди, яка працювала над організацією саміту разом з Міністерством закордонних справ, Офісом Президента, було дуже важливо також показати зв’язок між “Формулою миру”, яка є зараз ключовою ініціативою держави, особисто Президента В. Зеленського щодо встановлення

миру справедливого, триваючого миру... Узагалі підкреслити, що Крим є наріжним каменем “Формули миру”», – зазначила керівник служби забезпечення діяльності «Кримської платформи» М. Томак (URL: <https://uazmi.org/news/post/f679a205c680f37061d29cb98eaf513f>).

Президент України В. Зеленський на саміті анонсував обговорення «Формули миру»: «Щодо плану перемоги – буду послідовним і спочатку обговорю його із Президентом (США. – Прим. ред.) Байденом, тому що він у більшості залежить від підтримки США та інших партнерів. Це план – серйозне посилення України і, на мою думку, буде мати і психологічний, і політичний, і різного характеру щодо озброєння вплив на рішення Росії закінчити цю війну», – зазначив Президент України В. Зеленський (URL: <https://suspilne.media/crimea/833647-u-kievi-projsov-cetvertij-samit-krimskoi-platformi-golovni-zaavi>). На думку спостерігачів, така послідовність цілком зрозуміла й обґрунтована. З одного боку, враховуючи представництво на форумі широкого кола союзників, Президент України повинен був оголосити про наявність такого плану. З іншого – розкривати його зміст без попереднього узгодження з основним союзником також було не варто.

У свою чергу перша леді України О. Зеленська заявила, що треба поширювати у світі правду про окупований Крим і кримських татар. Це одна із цілей створення Глобальної коаліції українських студій. «Це важливе освітнє партнерство має сприяти поширенню правди про Україну та Крим зокрема. Кримськотатарські студії мають бути частиною українських студій, як і Крим є частиною України», – пояснила вона. (URL: <https://suspilne.media/crimea/833647-u-kievi-projsov-cetvertij-samit-krimskoi-platformi-golovni-zaavi>).

Важливою ознакою зростання уваги до форуму «Кримська платформа» стала участь у його роботі держсекретаря США Е. Блінкена. «Крим – це те, за що борються українці. Вони борються за невід’ємне право визначати своє майбутнє, за повагу до прав і свобод, за територіальну цілісність – це те, що прописано в Статуті ООН», – заявив держсекретар США. На його думку, російський диктатор В. Путін хоче захопити всю Україну, тому що відкрито говорить про відновлення Російської імперії. За словами Е. Блінкена, псевдовибори в Криму, примусове вивезення дітей з півострова, незаконне затримання проукраїнських активістів, нав’язування російської мови, культури та релігії є шаблоном того, що робить РФ з будь-якою окупованою нею частиною Української держави. Крім того, держсекретар США наголосив на успіхах України в пошкодженні третини Військово-морських сил Росії, а також створенні зернового коридору (URL: <https://suspilne.media/crimea/833647-u-kievi-projsov-cetvertij-samit-krimskoi-platformi-golovni-zaavi>).

Заяви держсекретаря США набувають особливої ваги на тлі оголошення планів обговорення «Формули миру», яка, на думку експертів, містить наміри рішучих дій, спрямованих на повну деокупацію всіх захоплених Росією територій та без будь-яких компромісів щодо суверенітету України у

вирішенні долі її європейської і євроатлантичної інтеграції. Наявність успіхів і підкреслення цих успіхів України з боку Е. Блінкена є вагомим аргументом на користь перспективності саме такого розвитку подій усупереч заявам деяких політиків про неможливість перемоги над Росією. Україна та ЗСУ вже довели, що за умов адекватної і своєчасної підтримки вони здатні перемогти й уже перемагають навіть на території безпосередньо Росії.

У свою чергу Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг згадав про новий пакет допомоги в розмірі 40 млрд євро, погоджений на Вашингтонському саміті НАТО. Він має зробити Україну сильнішою та забезпечити стале довгострокове фінансування. Генсек додав, що літаки F-16 від членів НАТО наразі вже працюють і захищають Україну. Альянс й надалі надаватиме українцям зброю, боєприпаси, обладнання, а також допомагатиме в боротьбі проти нападу і відверненні майбутньої агресії РФ. «“Кримська платформа” – це приклад дуже важкої роботи України в прагненні до справедливого миру. Немає миру у Європі без миру в Україні», – наголосив він.

Президент Європейської ради Ш. Мішель заявив, що війна в Україні розпочалася з окупації півострова у 2014 р. Він наголосив, що Євросоюз поважає суверенітет, територіальну цілісність України, закликає дотриматися норм міжнародного права та додав, що ЄС продовжить надавати українцям усебічну допомогу. «Шановні українці, ЄС – ваш дім, і ось чому: ми сповнені рішучості підтримувати вас стільки, скільки буде потрібно, надаючи більше військової, фінансової та політичної допомоги», – наголосив Ш. Мішель (URL: <https://suspilne.media/crimea/833647-u-kievi-projsov-cetvertij-samit-krimskoi-platformi-golovni-zaavi>).

Зі словами підтримки боротьби українського народу за свою свободу, територіальну цілісність і суверенітет під час роботи форуму виступили Прем'єр-міністр Хорватії А. Пленкович, Прем'єр-міністр Латвії Е. Сіліня, Президент Литви Г. Науседа, Прем'єр-міністр Албанії Е. Рама, Прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда, Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо, Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні, голова парламенту Молдови І. Гросу, голова сенату парламенту Чеської Республіки М. Вистрчіл, держсекретар у закордонних справах Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Д. Ламмі, Президент Польщі А. Дуда. Крім того, під час саміту про надання 11-го пакету допомоги Україні оголосила Хорватія, про 30-й пакет військової допомоги на цей рік заявила Прем'єр-міністр Латвії Е. Сіліня. Прем'єр-міністр Італії Д. Мелоні закликала інші країни долучитися до Конференції з відновлення України в Італії у 2025 р. Голова парламенту Молдови І. Гросу зазначив, що його країна приєднується до ініціатив з повернення незаконно вивезених росіянами українських дітей, створення реєстру збитків, притягнення до відповідальності усіх, хто причетний до геноциду в Україні (URL: <https://suspilne.media/crimea/833647-u-kievi-projsov-cetvertij-samit-krimskoi-platformi-golovni-zaavi>).

На тлі наведених виступів щодо підтримки України величезне обурення російських політиків і пропагандистів викликав виступ Президента Туреччини Р. Ердогана. Він заявив у своєму відеозверненні до учасників саміту, що забезпечення безпеки та добробуту кримських татар – головний пріоритет зовнішньої політики Турецької Республіки. «Ми щиро прагнемо, щоб війна завершилася справедливим і довготривалим миром, заснованим на суверенітеті, територіальній цілісності та незалежності України», – додав він. За словами Р. Т. Ердогана, кримськотатарський народ має право жити вільним, безпечним і мирним життям на своїй батьківщині. Також він згадав про звільнення в червні першого заступника голови меджлису кримськотатарського народу Н. Джеляла після майже трьох років російського ув'язнення. Президент Турецької Республіки сподівається на якнайшвидше звільнення всіх незаконно затриманих кримських татар, у тому числі братів Асана та Азіза Ахтемових (URL: <https://suspilne.media/crimea/833647-u-kievi-projsov-cetvertij-samit-krimskoi-platforni-golovni-zaavi>).

Особливо неочікуваною для російського політикуму ці різкі заяви виявилися на тлі оприлюднених намірів Туреччини доєднатися до БРІКС. На думку спостерігачів, така, на перший погляд, непослідовність турецького лідера свідчить про остаточну втрату Росією впливу на рішення всередині цієї організації. Отже, розширення БРІКС, яке активно просувалося Кремлем у сукупності з його військовими злочинами, призвели до втрати впливу Росії та зростання ваги Китаю. Крім того, Туреччина планує розраховувати на підтримку або використання інтересів нових членів організації – Ірану та чотирьох арабських країн.

Виходячи з результатів цьогорічного форуму, учасники й експерти оцінили його як успішний. Зокрема, голова меджлису кримськотатарського народу Р. Чубаров наголосив: «Президент Туреччини Ердоган своєю заявою про окупований Крим ще раз підтвердив послідовність своєї підтримки територіальної цілісності України та невизнання анексії півострова... Було дуже чітко сказано про те, що повернення Криму Україні – це вимога міжнародного права. Прозвучала безапеляційна вказівка на те, що Крим потрібно повернути й не може бути жодного іншого варіанта... Офіційний Кремль на подібну риторичку Ердогана не буде жорстко реагувати. Росія сьогодні не настільки сильна для того, щоб розривати відносини з тими державами, які з нею поки що підтримують зв'язки (URL: <https://uatv.ua/uk/samit-krymskoyi-platforny-deokupatsiyu-pivostrova-zayavu-erdogana-ta-reaktsiyu-rf-proanalizuvaly-eksperty>).

Політолог В. Фесенко підкреслив: «До російського повномасштабного вторгнення “Кримська платформа” й обговорення теми до окупації Криму сприймалися як якась теоретична проблема. Нам потрібно було постійно нагадувати партнерам про те, що Крим окупований. Зараз тема деокупації півострова має практичну площину і своє значення в контексті нинішньої війни. У боротьбі за Крим ми спираємося на широку міжнародну підтримку. Про це свідчить те, що до Києва на “Кримську платформу”, попри всю

небезпеку російських обстрілів, прибуло значне міжнародне представництво» (URL: <https://uatv.ua/uk/samit-krymskoyi-platformy-deokupatsiyu-pivostrova-zayavu-erdogana-ta-reaktsiyu-rf-proanalizuvaly-eksperty>).

Деякі експерти відзначають важливість деокупації Криму в контексті припинення широкомасштабного вторгнення і війни в цілому. О. Постернак, політтехнолог, керівник Центру політичної розвідки, наголошує: «Крим з військової думки буде легше звільнити, ніж територію Донбасу. Це пов'язано з географією, військовою логістикою, розміщенням і деталізованим розумінням Україною концепту відновлення єдності саме через Кримський півострів. Ще це важливо з погляду політики інформаційного характеру, бо саме навколо Криму Путін зробив пропагандистське підґрунтя, пов'язавши його з власною репутацією, іміджем та рейтингом. Якщо звільнення української території почнеться військовим шляхом з території Криму, то це буде найпотужніший удар по репутації саме Путіна і по його базовій легітимності» (URL: <https://uatv.ua/uk/samit-krymskoyi-platformy-deokupatsiyu-pivostrova-zayavu-erdogana-ta-reaktsiyu-rf-proanalizuvaly-eksperty>).

Напередодні саміту багато розмов в експертному середовищі точилося навколо візиту Е. Блінкена та Д. Леммі. Інтрига розгорталася навколо питання про дозвіл бити по території Росії далекобійною зброєю. Проте ситуація так і залишилася невідомою. Натомість партнери проголосили про надання потужних пакетів допомоги. Зокрема, Е. Блінкен оголосив, що США нададуть фінансову підтримку Україні на суму понад 700 млн дол. Д. Леммі у свою чергу анонсував надання Україні нового пакета допомоги вартістю понад 780 млн дол. (URL: <https://kyiv24.news/news/zelenskyj-poyasnyv-blinkenu-ta-lemmi-chomu-ukrayini-treba-dozvolyty-byty-vglyb-rf>).

За даними відкритих джерел, спільний візит Е. Блінкена та Д. Леммі до Києва мав на меті почути план В. Зеленського щодо глибших ударів по території Росії та обговорити його довгострокову стратегію на наступний рік.

За словами джерел Bloomberg, зустріч Е. Блінкена, Д. Леммі та В. Зеленського тривала довше, ніж планувалося. Український Президент детально пояснив, чому Україні потрібно завдавати ударів углиб Росії. В. Зеленський сказав їм, що Україну цікавлять лише військові цілі. Сторони обговорили плани України на найближчі місяці (URL: <https://kyiv24.news/news/zelenskyj-poyasnyv-blinkenu-ta-lemmi-chomu-ukrayini-treba-dozvolyty-byty-vglyb-rf>).

Політолог І. Рейтович зазначив: «Візит Блінкена до Києва, саміт “Кримська платформа” та заяви або обговорення питань, які пов'язані з дозволом використовувати зброю для ударів по території РФ, це звірвання годинників. Адже Блінкен з певною періодичністю літає в Україну. Однак коди ми згадуємо про план В для перемоги України, то такі розмови ведуться. Західна політична та демократична традиція передбачає, що для розв'язання будь-якої проблеми розробляється кілька сценарії та планів. Вони мають різний ступінь імовірності й оптимальності. У цьому випадку історія про запасний план для України не є чимось неординарним», – зазначає політолог

(URL: <https://i-ua.tv/news/88083-politolog-pidbyv-pidsumky-vizytu-blinkena-do-ukrainy>).

Проте «Кримською платформою» насичений міжнародними подіями тиждень не завершився. Уже 12 вересня до Києва прибув Президент Естонії А. Каріс. Президент України В. Зеленський зустрівся з лідером Естонії в Києві. Обговорили оборонну підтримку, проекти з відбудови та шлях України до ЄС. В. Зеленський подякував за виділення 0,25 % ВВП Естонії на оборонні потреби України. Також за участь у саміті перших леді та джентльменів. «Вдячні за вашу підтримку в усіх сферах і дуже важливу угоду про співробітництво у сфері безпеки між нашими країнами. Ми дуже раді, що маємо таку кількість стратегічних партнерів» – наголосив В. Зеленський (URL: <https://unn.ua/news/zelenskyi-zustrivsia-z-prezydentom-estonii-obhovoryv-oboronnu-pidtrymku-ta-vidbudovu>).

Також 12 вересня в Києві відбувся четвертий саміт перших леді та джентльменів – міжнародна діалогова платформа, заснована першою леді України О. Зеленською у 2021 р. Цьогоріч тема саміту звучала так: «Захист дітей: гарантії безпечного майбутнього». Саміт відвідали перша леді Гватемали Л. Пейнадо, перша леді Естонії С. Каріс, чоловік Прем'єр-міністра Данії Б. Тенгберг, перша леді Литви Д. Науседене, перша леді Сербії Т. Вучич, перший джентльмен Словенії А. Мусар, перша леді Фінляндії С. Іннес-Стубб, дружина Прем'єр-міністра Белізу Р. Брісеньо (URL: <https://vogue.ua/article/culture/lifestyle/yak-proyshov-chetvertiy-samit-pershih-ledi-ta-dzhentlmeniv-2024-u-kiyevi-56802.html>).

Роботу саміту було організовано за чотирма окремими панелями, на яких обговорювалися ключові питання безпеки дітей, які стоять у світі в цілому і в Україні зокрема: військові загрози; безпека в родині; безпека дітей у школі; безпека в кіберпросторі.

Модераторами панелей виступали відповідно:

1. Історик, пулітцерівський лауреат, письменниця Е. Епплбом.
2. Голова представництва ЮНІСЕФ М. Мамедзаде.
- 3 і 4. Перша леді України О. Зеленська.

Спікерами панелей виступили: військовий кореспондент Д. Ді Джованні, прокурор Міжнародного суду К. Хан, Генеральний прокурор України А. Костін, засновник данської мережі центрів ментального здоров'я Headspace та колишній Прем'єр-міністр Данії П. Расмуссен, сімейний і парний терапевт з Нью-Йорка Д. Фоллер, посол ЮНІСЕФ О. Блум, міністр освіти й науки України О. Лісовий, а також віцепрем'єр-міністр з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій, міністр цифрової трансформації України М. Федоров, комісар ЄС І. Йоганссон, віцепрезидент Google зі взаємодії з органами державної влади та публічної політики у Європі А. Кробер-Ріль, керівник з публічної політики Meta в Центральній та Східній Європі К. Крук, директор глобальних інновацій, офіс інновацій UNICEF Т. Девін; почесним спікером заключної частини саміту став філософ Ф. Фукуяма, наприкінці до учасників саміту звернувся Президент України В. Зеленський (URL:

<https://vogue.ua/article/culture/lifestyle/yak-proyshov-chetvertiy-samit-pershih-ledi-ta-dzhentlmeniv-2024-u-kiyevi-56802.html>).

Треба особливо підкреслити, що, на думку спостерігачів, позитивною рисою саміту перших леді й джентльменів є комплексний і глобальний характер обговорюваних питань. Модератори та спікери не зосереджуються виключно на українських проблемах, а розглядають їх у загальносвітовому контексті, що дає змогу не лише залучити широке коло учасників з інших країн, а й довести той факт, що проблеми України мають глобальне значення, злочини проти людяності проти українських дітей відбиваються на ситуації в глобальному світі, стосуються усіх без винятку, а розв'язання проблем із захистом України та життя українців визначає глобальну безпекову парадигму та перспективу розвитку людства в цілому.

Учасники IV саміту перших леді та джентльменів підписали спільну декларацію про ключові пріоритети, що стосуються захисту прав дітей і гарантування безпечного майбутнього дитини в сім'ї, школі, кіберпросторі та в умовах збройних конфліктів. «На жаль, перед військовою загрозою на сьогодні може опинитися будь-яка країна світу. Тому результатом сьогоднішнього саміту, сьогоднішнього заходу стає спільна декларація саміту. Ця спільна декларація узгоджує ключові пріоритети на майбутнє. Захист прав дітей і гарантування безпечного майбутнього, гарантування безпеки дитини в сім'ї, школі, кіберпросторі та в умовах збройних конфліктів для міжнародної спільноти, зокрема України... Це важливе спільне узгодження пріоритизації дитячої політики на всіх рівнях, і на національних, і об'єднання зусиль на міжнародній арені. Але це має стати не просто декларативним документом», – наголосила перша леді України О. Зеленська (URL: https://lb.ua/society/2024/09/12/634483_uchasniki_4go_samitu_pershih_ledi.html)

Не менш представницьким і цікавим з точки зору обговорюваних питань і спікерів виявився традиційний форум «Ялтинська європейська стратегія» (YES), який також відбувся на минулому тижні в Києві. Зокрема, участь у форумі прийняли А. Каріс, Президент Республіки Естонія; Г. Атталь, експрем'єр-міністр Франції; Р. Сікорський, міністр закордонних справ Польщі; Г. Ландсбергіс, міністр закордонних справ Литви; Т. Лунд Поульсен, міністр оборони Данії; С. Марін, експрем'єр-міністр Фінляндії (2019–2023); К. Оллонгрен, експміністр оборони Нідерландів (2022–2024); Б. Джонсон, експрем'єр-міністр Великої Британії (2019–2022); М. Помпео, 70-й державний секретар США; Л. Грем, сенатор США (онлайн); Д. Бейкон, конгресмен, палата представників Конгресу США; Д. Панетта, конгресмен, палата представників США; С. Карбахал, конгресмен, палата представників США; Д. Коста, конгресмен, палата представників США; Р. Портман, екссенатор Сполучених Штатів Америки (штат Огайо), Американський інститут підприємництва; генерал Д. Петреус, партнер і голова Глобального інституту, KKR; генерал В. Кларк, голова Wesley K. Clark & Associate; А. Кробер-Ріль, віцепрезидент Google зі взаємодії з органами державної влади та публічної

політики у Європі; генерал-майор К. Фройдінг, директор Об'єднаного штабу планування та командування, Міністерство оборони Федеративної Республіки Німеччина; Т. Снайдер, професор історії та міжнародних відносин Єльського університету (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/prezidenti-premjeri-ministri-henerali-ta-vojini-z-peredovoji-konferentsija-yes-u-foto-i-tsitatakh-1020659.html>).

Ювілейний, 20-й за рахунком форум було присвячено темі «Необхідність перемагати». Організатори YES за два дні в режимі нон-стоп провели 20 представницьких панелей, присвячених темі війни, допомоги союзників Україні, внутрішніх викликів нашої держави. Та якою б не була креативною назва дискусій, у кожній звучали слова про нерішучість партнерів, потребу не боятися допомагати. «Якщо Росія досягне успіху в Україні? Китай, Північна Корея та Іран, найбільш імовірно, виступлять проти Тайваню, Південної Кореї та Ізраїлю. Весь світ буде втягнутий у війну. Чим більшою буде військова підтримка України, тим меншим буде ризик ескалації, війни між НАТО і Росією, а також виникнення глобального ефекту доміно – появи дедалі більшої кількості воєн проти демократії», – задав тон форуму його засновник В. Пінчук (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/prezidenti-premjeri-ministri-henerali-ta-vojini-z-peredovoji-konferentsija-yes-u-foto-i-tsitatakh-1020659.html>).

Понад 700 провідних політиків, дипломатів, бізнесменів, військовослужбовців Збройних сил України, ветеранів, громадських активістів та експертів з понад 30 країн світу взяли участь у конференції, організованій YES у партнерстві з Фондом В. Пінчука. На конференції 13–14 вересня обговорювався ряд важливих питань: Момент істини для Європи. Що стримує західних лідерів від рішучих дій? Роль України у створенні безпечного світу. Чому ми повинні здолати цього ворога. Перемога чи поразка – як ми уявляємо світ після. Перемога України – що вона означає для Європи та світу? Внутрішні виклики України. Хто перемагає? У кого більше часу? Новини з передової. Глобальна вісь зла – чи маємо ми стратегію? Чи будуть підтримувати США Україну через рік? Чи має значення Україна для виживання людства? Інновації для перемоги України у війні та захисту Заходу. Перспективи перемоги та майбутнє, яке ми можемо створити (URL: <https://yes-ukraine.org/ua/news/neobhidnist-peremogti-u-kiyevi-vidbulasya-20-ta-shchorichna-zustrich-yaltinskoji-yevropeyskoji-strategiyi-yes>).

У своєму розгорнутому виступі на форумі Президент України В. Зеленський докладно зупинився на аналізі ситуації. Особливу увагу було сконцентровано на питаннях забезпечення достатньої далекобійності як головного фактора, що може змінити перебіг війни та який також може змусити Російську Федерацію шукати миру. Також Президент України В. Зеленський заявив, що має намір провести ще один міжнародний мирний саміт з викладенням свого бачення припинення війни. Він відбудеться в листопаді (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/zelenskij-rozsmishiv-uchasnikiv-konferentsiji-odniyeju-frazoju-1020377.html>).

Отже, робота триватиме й надалі, з не меншим напруженням, оскільки, як показав I Міжнародний саміт миру та питання, які Президент України В. Зеленський змушений був підняти у своєму виступі на конференції YES, чимала частина країн світу й навіть партнерів України продовжують виявляти нерішучість або побоювання щодо серйозних кроків на шляху досягнення остаточної перемоги над «віссю зла», яка, на думку спостерігачів, уже сформувалася у світі, продовжує об'єднувати зусилля, розгортає співробітництво та намагається диктувати власні правила відносин.

Разом з тим активна участь численних зарубіжних делегацій у форумах, які відбулися на минулому тижні в Києві, незважаючи на постійні повітряні тривоги та загрозу від ворога, свідчать про підтримку України, дають надію на те, що поступово усвідомлення більшої рішучості прийде до всіх, а згуртованість партнерів зростатиме й надалі попри будь-які політичні побоювання, перестороги чи міркування. Успішне проведення представницьких форумів засвідчило вагомість України як ключового учасника політичного процесу, що відіграє важливу роль у формуванні міжнародних відносин та в багатьох аспектах задає тон і напрям дискусій та практичних рішень і кроків.

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візити Президента В. Зеленського до Німеччини та Італії як складова дипломатичних зусиль України щодо завершення війни

Президент В. Зеленський узяв участь у 24-му засіданні Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн», яке відбулося 6 вересня на однойменній військовій базі США в Німеччині. Особиста участь Президента України в цій зустрічі стала несподіванкою для учасників і, за висновками експертів, надала зібранню політичного забарвлення. «Рамштайн-24» відбувався на тлі активізації обговорення у вітчизняних та зарубіжних політичних колах питання про надання дозволу на використання Україною західних ракет для ударів углиб російської території, який, імовірно, дав би змогу адекватно відповісти на надання Росії Іраном понад 200 балістичних ракет. За необмежене застосування далекобійних ракет виступають Велика Британія і Франція, які забезпечили Україну своїми ракетами «Storm Shadow» і «SCALP», здатними летіти на 250 км. Однак вирішального слова українці очікують від США, де вже обговорюють можливість застосування американських ракет «ATACMS» по військових цілях на території РФ. І якщо представники Білого дому переважно заявляють, що ATACMS не сильно допоможуть Україні, бо Росія перевела 90 % своїх літаків, які беруть участь у її бомбардуваннях, на аеродроми поза межами досяжності цих ракет, то Інститут вивчення війни (ISW), зі свого боку, стверджує, що, коли обмеження на ATACMS буде знято, у зоні ураження опиняться 16 військових аеродромів.

ISW підтвердив, що літаки з них переважно були перекинуті на бази, до яких не можуть дістати американські ракети. «Але це не знижує важливості видачі Україні дозволу використовувати АТАСМС проти сотень інших російських військових об'єктів», – пишуть експерти. За їхніми оцінками, у зоні ураження опиняться 245 таких об'єктів у Ростовській, Воронежській, Белгородській, Курській, Брянській, Орловській, Липецькій, Тамбовській та Калузькій областях (URL: <https://mind.ua/news/20278772-cnn-ukrayina-vzhe-vitratila-bilshist-raket-atacms-zdatnih-bitu-po-rosiyi>).

Зважаючи на зазначені обставини та з огляду на необхідність отримання Україною нових важелів впливу на Росію, здатних примусити її до припинення агресії, В. Зеленський використав майданчик «Рамштайну», аби поінформувати міністрів оборони країн-учасниць про серйозність ситуації на полі бою, особисто звернутися до західних партнерів з проханням про подальше постачання зброї, у тому числі ракет великої дальності, та надання дозволу на їх використання для ударів по території РФ. «Я прибув на авіабазу “Рамштайн” для участі в засіданні Контактної групи з питань оборони України. Нам потрібна рішучість партнерів та засоби, щоб зупинити російський повітряний терор. Потрібно, щоб уся зброя з уже оголошених пакетів підтримки нарешті потрапила в бойові бригади. І потрібні сильні далекобійні рішення партнерів, щоб наблизити справедливий мир, якого ми прагнемо», – наголосив Президент (URL: <https://www.komersant.info/zelenskyu-bere-uchast-u-zasidanni-ramshtaynu-priama-transliatsiia>).

Під час зустрічі Президент України звернув увагу, що нині в Покровську та Торецьку є велика потреба відчувати силу підтримки міжнародних союзників. Також звернув увагу, що минув рівно місяць від початку наступу Сил оборони на Курську область, з якої В. Путін готував новий напад задля поширення війни на ще більшу територію. За словами В. Зеленського, Сили оборони на сьогодні контролюють у Курській області понад 1 тис. 300 км, а це понад 100 населених пунктів.

«Значна частина цієї території була покинута російськими військами – вони втекли, коли побачили наближення наших військ. Звісно, значна частина була взята під контроль у боях. Станом на зараз, протягом першого місяця нашої операції, російські війська втратили приблизно 6 тис. солдатів убитими і пораненими лише в Курській області», – зазначив він (URL: https://lb.ua/society/2024/09/06/633350_zelenskiy_zasidanni_ramshtayn.html).

Президент вважає, що завдяки діям української армії на сьогодні ризику наступу на Суми немає. Водночас Росія кинула найпідготовленіші війська на окупацію Донецької області. В. Зеленський наголосив, що Росія миру не прагне, тому треба на неї тиснути, аби її війська обрали мир, а не війну. Окремо він підкреслив, що захисникам потрібно більше зброї, щоб витіснити окупантів.

Також Президент назвав головні потреби України:

- кожен пакет допомоги повинен швидко постачатися на поле бою. Від цього залежить боротьба в Донецькій області, а значить – боротьба загалом;
- кількість систем ППО, які обіцяли та ще не поставили, є значною, тож потрібно виконати постачання;
- Україна вже ефективно працює на F-16, але їх бракує;
- засоби дальнього ураження дали можливість втілити дуже важливі операції, зокрема в Криму, але зараз є нестача постачань ракет «ATCAMS». Їх не вистачає для ударів навіть по окупованій території;
- Україна готова виробляти більше власного зброї, але потрібні інвестиції (URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-na-zasidanni-ramshtajnu-zaklikav-krayini-partneri-93045>).

Президент України закликав партнерів дати змогу знищувати військові цілі на території Росії західною далекобійною зброєю. «Зараз ми чуємо, що ваша політика щодо далекобійності не змінилася, але ми бачимо зміни щодо ракет “ATCAMS”, “Storm Shadow” і “SCALP” – дефіцит ракет і співпраці. І це стосується навіть нашої території, яка окупована Росією, включно з Кримом. Ми вважаємо такі кроки помилковими. Ми повинні мати цей далекобійний потенціал не тільки щодо окупованої території України, а й щодо російської території, щоб Росія була вмотивована шукати мир», – наголосив В. Зеленський.

На пресконференції за підсумками засідання Контактної групи з питань оборони України на авіабазі «Рамштайн» у Німеччині міністр оборони США Л. Остін наголосив, що західні партнери не лише продовжать задовольняти пріоритетні потреби України, надаючи військову допомогу, а й працюють, аби допомогти Україні розбудувати свою довгострокову безпеку. Він зазначив, що група почула заклик резидента В. Зеленського до збільшення безпекової допомоги Україні. «Близько 50 країн повернулися сьогодні до Рамштайну і продовжують терміново надсилати Україні необхідні засоби, зокрема засоби ППО, бронетехніку, артилерійські боєприпаси і, нещодавно, винищувачі F-16», – зазначив Л. Остін (URL: <https://suspilne.media/830781-prodovzimo-zoseredzuvatis-na-prioritetnih-potrebah-ukraini-ostin-pidbiv-pidsumki-ramstajnu>).

За його словами, коаліція виділила понад 106 млрд дол. на безпекову допомогу Україні з лютого 2022 р. До того ж союзники «беруть на себе нові разючі зобов'язання щодо допомоги Україні у сфері безпеки». «У відсотках від ВВП десятків наших союзників фактично роблять більший внесок у самооборону України, ніж США», – зазначив Л. Остін.

Глава Пентагону закликав союзників і партнерів координувати підтримку України й разом з національними директорами з питань озброєнь контактної групи допомагати Україні «будувати боездатне майбутнє». Він навів приклад підготовки українських пілотів на винищувачах F-16. «Ми також працюємо разом, щоб стимулювати інвестиції у власну оборонно-промислову базу України. А національні директори з питань озброєнь допомагають перетворити потреби України на розширені виробничі лінії по всьому світу і прискорити постачання ключових сил і засобів», – наголосив

Л. Остін. За його словами, контактна група також співпрацює з українськими оборонними компаніями, щоб допомогти Україні нарощувати власне виробництво.

Глава Пентагону знову заявив, що війна може закінчитися дуже швидко, якщо Путін вирішить вивести свої війська з тих місць, які він окупував в Україні. «Україна зосереджена на захисті своєї суверенної території. Ми продовжуватимемо робити все, що в наших силах, щоб допомогти їм у цьому. Перемога буде визначатися цілями і завданнями. Але ми знаємо із самого початку, що він хотів анексувати Україну, тому що він не вірить, що Україна є незалежною країною», – зазначив Л. Остін.

Він переконаний, що врешті конфлікт буде вирішено за столом переговорів. «Але коли це станеться важко передбачити, тому ми будемо продовжувати працювати над тим, щоб поставити Україну в найкраще становище, у якому вона може опинитися, коли і якщо цей день настане в майбутньому», – наголосив американський міністр.

Л. Остін також заявив, що «не існує одного-єдиного засобу, який сам по собі буде вирішальним» у війні Росії проти України, а підхід США полягає в інтеграції різних засобів для найкращого результату. «Ми продовжимо робити все, аби гарантувати, що в українців є все, аби досягати успіху та створювати правильну динаміку на полі бою; можливо, створювати певні можливості та допомагати Україні краще захищати свою територію», – зазначив він.

Що ж стосується дозволу на використання АТАСМС для глибоких ударів по території Росії, то Л. Остін заявив, що Росія вже вивела літаки за межі дій АТАСМС і Україна має власну зброю для цього. «В Україні вже є значні власні можливості атакувати цілі, які виходять за можливості АТАСМС чи Storm Shadow. Росіяни перенесли свої літаки, які використовують для КАБ, за межі радіуса дії АТАСМС. Ми зосереджуємося на тому, щоб допомогти їм бути більш ефективними в захисті своєї території», – наголосив глава Пентагону.

Про важливі результати за підсумками 24-го засідання у форматі «Рамштайн» поінформував міністр оборони України Р. Умеров. Він повідомив, що ряд партнерів України, зокрема США, Велика Британія та Німеччина, оголосили чергові партії військової допомоги. Зокрема:

– США оголосили про виділення чергового пакета військової допомоги Україні на суму 250 млн дол. До нього увійдуть критично важливе озброєння та обладнання, бойові машини «M2 Bradley» та ракети для HIMARS;

– Канада надасть велику партію двигунів для некерованих авіаційних ракет та 1 тис. 300 боєголовок до них, що значно посилить наші можливості в повітряних операціях. Крім того, Канада взяла на себе важливу роль у навчанні українських пілотів для польотів на F-16 у рамках програми «FLIT». На п'ятирічний термін підготовки пілотів технічного складу уряд виділить 389 млн дол.;

– Велика Британія передасть Україні 650 легких багатоцільових ракет (LMM) на суму 162 млн фунтів, що значно зміцнить наші можливості в протиповітряній обороні;

– Нідерланди нададуть Україні ракети класу «повітря – повітря» та допоміжні матеріали для літаків F-16 на суму 80 млн євро. Ця допомога дасть змогу істотно посилити обороноздатність наших військово-повітряних сил;

– Швеція приєдналася до коаліції з розмінування, підписавши Меморандум про взаєморозуміння та зобов'язавшись внести 5 млн євро до Фонду коаліції для підтримки зусиль з розмінування території;

– Іспанія відправить батарею зенітно-ракетного комплексу «HAWK», яка включає шість пускових установок;

– Підписання Положення коаліції морських спроможностей (КМС). Лідерство ділять тут Велика Британія та Норвегія (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/ramshtayn-za-uchasti-zelenskogo-shcho-otrimaye-ukrajina-07092024-507655>).

«Цього року Україна робить особливий акцент на “морській обороні”. Ми вже відкинули ворожі російські кораблі від берегів кримського півострова. Разом із союзниками продовжуємо втілювати Стратегією морської безпеки. Зміцнюємо позиції на всіх фронтах завдяки міжнародній підтримці та героїзму наших військових. Разом наближаємо мир і безпеку у Європі», – підсумував Р. Умеров (URL: <https://news.finance.ua/ua/pidsumky-24-ho-zasidannya-ramshtaynu-shho-otrymae-ukraina>).

Президент України В. Зеленський під час робочого візиту в Німеччину зустрівся у Франкфурті-на-Майні з канцлером ФРН О. Шольцом. Як повідомили в Офісі Президента, В. Зеленський поінформував канцлера про ситуацію на фронті та наслідки «російського ракетного терору проти українців і критичної інфраструктури» (URL: <https://president.gov.ua/news/u-nimechchini-volodimir-zelenskij-proviv-zustrich-z-olafom-s-93061>).

Також він подякував О. Шольцу за комплексну допомогу, насамперед військову, надану Україні від початку повномасштабної війни РФ. «Дякую, що ці постачання мають незмінний характер. Це дуже важливо. Саме це є фундаментом нашої успішної боротьби за незалежність України. Дякую за лідерство в посиленні нашої протиповітряної оборони, що зберігає життя українців», – наголосив Президент.

В. Зеленський зазначив, що уряд Німеччини замовив додаткові системи ППО різної конфігурації для зміцнення Збройних сил України, а також рішення про передання Україні додаткових самохідних артилерійських установок «Panzerhaubitze 2000» і танків «Leopard 1A5», оголошене на останньому засіданні у форматі «Рамштайн».

Також на порядку денному зустрічі були обговорення реалізації двосторонньої безпекової угоди та можливі напрями розширення співпраці в оборонній галузі, зокрема спільне виробництво озброєнь. Окремо лідери обговорили імплементацію «Формули миру» та підготовку до другого саміту миру.

Водночас О. Шольц у своєму акаунті в соціальній мережі «X» запевнив, що «Німеччина є та залишатиметься найбільш затятим прихильником України у Європі» й підтримуватиме Київ «стільки, скільки буде потрібно» (URL: <https://www.dw.com/uk/zelenskij-zustrivsa-z-solcom-u-nimeccini-ta-poletiv-domeloni-v-italiu/a-70158200>).

Дипломатичні зусилля Президента України не залишилися поза увагою експертів і політиків. Особиста участь В. Зеленського в засіданні Контактної групи з питань оборони України дала можливість зустрітися з лідерами ряду ключових країн, від яких залежатимуть важливі рішення для нашої держави, зокрема щодо посилення нашої ППО і використання далекобійної зброї по території Росії, зазначила народний депутат, заступник голови парламентського Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва М. Бардіна (URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/253324.htmlhttps://www.rada.gov.ua/news/news_kom/253324.html). «Президент В. Зеленський займає активну позицію та прямолінійно проводить переговори. Він прямо каже партнерам, що, коли і як нам треба. Ми вдячні за ту допомогу, яку ми вже отримали й продовжуємо отримувати від партнерів. Підтримка Заходу для нас є надважливою, і нам би хотілося отримувати її швидше. Те ж стосується і дозволу на використання далекобійної зброї по території РФ. Так ми обмежимо обстріли нашої країни», – зазначила парламентар.

За її словами, водночас триває активна робота з посилення української протиповітряної оборони. «Система захисту нашого неба має бути вдосконалена. Попереду зима, і ми розуміємо, що треба вберегти енергосистему. І надання нових систем ППО, і зняття заборони на використання далекобійної зброї по території Росії – це ключові речі для збереження життя наших громадян», – наголосила народний депутат.

За словами виконавчого директора Центру досліджень «Пента» О. Леонова, безпосередня участь Президента України на засіданні Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн» мала посприяти активнішим змінам у рішеннях союзників, зокрема щодо надання можливості бити по російській території західною зброєю, надати їм додаткові аргументи щодо постачання тих чи інших видів озброєння.

Аналізуючи домовленості, досягнуті під час зустрічі на 24-му «Рамштайні», експерт припускає, що передання Канадою двигунів для ракет може свідчити про початок виготовлення ракет в Україні. Це є великим проривом, адже в Україні зникає необхідність отримання в союзників дозволів щодо глибини застосування певної зброї, зазначив О. Леонов. Не менш важливим, на його думку, є формування коаліції морських спроможностей. О. Леонов не виключає, що український досвід морських дронів може допомогти Заходу в протистоянні в Тихому океані, зокрема між Тайванем і Китаєм (URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=105200>).

Головним досягненням для України після засідання групи «Рамштайн» є те, що країни Заходу досі не втомилася від війни в Україні, вважає

військовий експерт Д. Снегірьов. За його словами, ідеться, зокрема, про розширений характер військово-технічної допомоги наших стратегічних союзників. «Варто говорити про те, що Сполучені Штати Америки заявили про передання нам військово-технічного спорядження на приблизно 250 млн дол., схожу суму озвучила Велика Британія», – зазначив експерт (URL: <https://tsn.ua/zbroya/ekspert-ozvuchiv-golovne-dosyagnennya-ramshtaynu-dlya-ukrayini-2655411.html>).

Після 24-го засідання Контактної групи з оборони України у форматі «Рамштайн» В. Зеленський вирушив до Італії для участі у 50-му Міжнародному форумі «Європейський дім – Амброзетті», щорічній конференції, яка збирає ділових і політичних лідерів у м. Черноббіо. Там він виступив під час панельної дискусії під назвою «Російська агресія проти України».

Під час свого виступу В. Зеленський підкреслив, що Україна цінує кожен крок на свою підтримку та кожен прояв солідарності з боку партнерів по всьому світу, які допомагають нам відновити безпеку й наблизити мир. Президент укотре порушив питання далекобійного озброєння для ударів углиб РФ, наголосивши, що Україна ніколи не б'є по російських цивільних об'єктах і мирних мешканцях. Пріоритети України, за словами Президента, це додаткові системи ППО та ракет до них, тренувальна місія для українських пілотів на винищувачах F-16, а також дозвіл на використання наданої партнерами далекобійної зброї по військових об'єктах на території РФ (URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ne-prosit-nichogo-bilshogo-nizh-te-sho-vasha-krayin-93073>). «Путін звертається до найгірших режимів світу, щоб знайти більше ракет і продовжувати вбивати українських дітей. Ми шукаємо, де взяти системи протиповітряної оборони, щоб захистити себе», – ішлося в промові українського лідера.

Україна очікує на підтримку світу, але й сама створює підземні заводи з виробництва зброї, розробляє власні нові безпілотники та ракети. «Ми поступово повертаємо цю війну в Росію, щоб Путін урешті-решт відчув тиск. Тиск, який змусить його шукати лише одного – миру», – підсумував В. Зеленський.

Український лідер звернув увагу, що операція в Курській області показала байдужість Путіна до власних громадян. «У Курській операції було дуже важливо відкрити очі деяким лідерам, аналітикам, щоб вони зрозуміли справжні мотиви Путіна. Він хоче знищити нас. Він не перемістив сили, щоб захистити цих людей, дітей. Для Путіна це неважливо. Він продовжував окупувати та бити по наших селищах, вбивати наших людей», – заявив український Президент.

Очільника Кремля В. Зеленський назвав «убивцею», «брехуном» з «хворою головою». Він нагадав союзникам, що в оцінці дій Путіна варто спиратися на Статут ООН і міжнародне право.

На полях форуму «Амброзетті» В. Зеленський провів зустріч із головою Ради міністрів Італії Д. Мелоні. Про це він повідомив у своєму телеграм-

каналі. «Відновлення України, зокрема енергетичної системи, – одне з питань, які обговорили під час зустрічі. Цінуємо рішення Італії прийняти наступну Конференцію з питань відновлення України, що відбудеться в 2025 р., – написав Президент у телеграм-каналі. – Також говорили про реалізацію “Формули миру”. Італія бере активну участь в імплементації кожного пункту. Дякую Д. Мелоні та італійському народу за підтримку та спільну роботу з відновлення справедливого миру» (URL: <https://meta.ua/uk/news/politics/204088-zelenskii-obgovoriv-iz-meloni-vidnovlennya-energosislemi-ukrayini-ta-realizatsiyu-formuli-miru>).

У заяві офісу Д. Мелоні йдеться, що обидва лідери обговорили останні події щодо ситуації на місцях і найбільш нагальні потреби України з огляду на зиму «в умовах російських атак на цивільне населення та критично важливу інфраструктуру, що тривають». Д. Мелоні підтвердила центральне місце підтримки України в порядку денному італійського головування в G7 і відданість Італії законному захисту України та «справедливому й тривалому миру». Особливу увагу приділили темі відновлення, зокрема з огляду на наступну Конференцію з відновлення України, заплановану в Італії на 2025 р., ідеться в повідомленні (URL: <https://suspilne.media/831143-zelenskij-v-italii-obgovoriv-oboronni-potrebi-ukraini>).

На полях форуму «Амброзетті» в м. Черноббіо В. Зеленський також зустрівся з представниками бізнесу Італії. Ідеться про понад 30 провідних компаній з різних галузей економіки. В. Зеленський подякував італійським підприємцям за те, що вони розвивають свої проєкти в Україні вже сьогодні. Він також відзначив компанії, які надають українським партнерам енергообладнання, зокрема і як гуманітарну допомогу.

Під час зустрічі обговорили повоєнну відбудову України. Президент наголосив, що треба буде не просто відновлювати, а будувати якісно нову економіку та сучасну інфраструктуру. «Реконструкція України має передбачати впровадження інноваційних технологій і новітньої інфраструктури», – наголосив В. Зеленський. Президент зазначив, що італійський бізнес може зацікавити співпраця з Україною насамперед в оборонному виробництві, машинобудуванні, енергетиці, аерокосмічній та IT-галузі.

Отже, останні два міжнародні заходи, які особисто відвідав Президент України В. Зеленський, стосувалися важливих напрямів для нашої держави. Засідання у форматі «Рамштайн» було зосереджено на військовій підтримці нашої країни, постачанні зброї та засобів ППО, просуванні питання надання дозволу на застосування західних ракет для ударів по території Росії.

Форум «Амброзетті» в Італії став майданчиком для обговорення економічних питань, післявоєнного відновлення України та участі в ньому італійських компаній. Особиста присутність Президента В. Зеленського на цих форумах була викликана необхідністю пришвидшити постачання вже обіцяної зброї та засобів ППО, а також досягти нових домовленостей щодо покращення спроможностей України на полі бою. Крім того, це була нагода

ще раз акцентувати увагу світу на українській «Формулі миру» та підготовці до другого саміту миру. Тема післявоєнного відновлення української економіки, яке неможливе без інвестицій, у тому числі італійських, голосно прозвучала на форумі «Амброзетті» в Італії – одному з найпотужніших і найзакритіших світових економічних заходів. Двосторонні зустрічі, які відбулися на полях форуму, зокрема з Прем'єр-міністром Італії Д. Мелоні, представниками Конгресу США, представниками італійського бізнесу, свідчать про те, що економічний трек візитів Президента України був не менш важливий, ніж військовий.

На обох міжнародних заходах В. Зеленський виголошував важливі для України меседжі, які, будемо сподіватися, були почуті міжнародною спільнотою та принесуть позитивні результати вже найближчим часом.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Техніко-економічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та Україні в умовах повномасштабної війни

(Початок. Продовження в № 18)

Повномасштабна війна Росії проти України та трансформація парадигми міжнародної безпеки

Розпочата Росією повномасштабна війна проти України призвела до радикальних глобальних змін у різних сферах міжнародних відносин. Адже ініціатором неспровокованої військової агресії, у процесі якої було порушено базові принципи Організації Об'єднаних Націй щодо територіальної цілісності її держав-членів, став постійний член Ради Безпеки ООН, який при цьому володіє одним з двох найбільших у світі потенціалів ядерної зброї. До того ж початкові сподівання багатьох посадовців різних держав на швидке припинення цього воєнного конфлікту виявилися марними, оскільки російсько-українська війна, через агресивну політику російської влади, набула затяжного характеру. Урешті-решт розпочата Росією повномасштабна війна проти України започаткувала процес радикальних змін у всій парадигмі міжнародної безпеки. Цілком очевидно, що ці зміни матимуть глобальний характер, уже вступають у суперечність з міжнародним порядком, що сформувався протягом кількох останніх десятиріч.

Як зазначив оглядач сайту «Еспресо» Ю. Мартинович, «на початку 90-х років минулого століття політична карта світу сильно змінилася. Західні політики повірили, що перемогли, і перерозподілили гроші, які раніше, не задумуючись, витрачали на зброю, на більш соціально важливі речі – медицину, освіту, культуру та загалом покращення добробуту населення. У свою чергу, це призвело до поступового скорочення виробництва озброєння,

його модернізації та заміни. Відповідно, військові склади почали проростати павутиною. Світ став мислити категоріями регіональних конфліктів, вбачаючи найбільші загрози в терористах, а не у великих арміях».

Такий «летаргічний сон» для оборонно-промислових комплексів багатьох країн тривав майже 25 років, поки у 2014 р. Росія не напала на Україну. Саме тоді західні політики чи не вперше відкрито замислилися (могли ж і раніше, ще у 2008 р. після нападу РФ на Грузію) про те, чи правильно вони роблять, сподіваючись, що можуть уникнути великої війни.

У вересні 2014 р. відбувся важливий саміт НАТО в Уельсі. Це був перший такий саміт після завершення Холодної війни, на якому була відсутня російська делегація. Тоді було погоджено, що країни-члени мають збільшити кошти на оборону. Альянс прийняв рішення про «Уельський зобов'язальний план», який передбачив збільшення оборонних витрат до 2 % ВВП протягом наступних 10 років (при тому що в часи існування СРСР країни НАТО зобов'язували витратити 3 %).

Однак фактично до 24 лютого 2022 р. в НАТО хотіли вірити, що війна з РФ – далека перспектива. Більшість країн-членів не дотримувалися погодженого в Уельсі плану, тому на початку 2022 р. зі здивуванням виявили (крім США), що їхні військові склади не такі вже й великі, а зброя давно потребує оновлення. Це одна з причин, чому військова допомога з Європи так довго йшла в Україну, бо не було що давати, а те що було, потребувало ремонту.

На сьогодні НАТО стверджує, що готове захищати кордони всіх 31 держави-члена, які разом збільшили витрати на національну оборону приблизно на 200 млрд дол. з 2014 р. Тим часом РФ з 2014 по 2022 р. витратила загалом понад 500 млрд дол. на оборону. Тобто поки в НАТО лише домовлялися збільшувати гроші на військові заходи, Росія активно нарощувала свій військовий потенціал, що й дає їй змогу вже два роки вести повномасштабну війну проти України.

При цьому існують великі розбіжності в рівнях витрат на оборону між державами-членами НАТО. Зокрема, «Сполучені Штати Америки витрачають на національну оборону більше, ніж Китай, Індія, Росія, Саудівська Аравія, Франція, Німеччина, Велика Британія, Японія, Південна Корея та Бразилія разом узяті. Починаючи з 2005 р. військовий бюджет США щорічно становить не менше 500 млрд дол. У 2023 р. він становив 860 млрд дол., або 3,5 % від ВВП країни. Враховуючи нестабільну політичну ситуацію у світі, уже в найближчі роки можна очікувати, що річні витрати переступлять поріг у трильйон доларів. Ні одна країна не може наблизитися до таких цифр.

Безперечно, повномасштабна війна Росії проти України також сильно вплинула на розподіл грошей і першочергове виробництво зброї в США. Найбільше йдеться про боєприпаси. Адже ніхто не очікував, що у світі знову за інтенсивністю використання боєприпасів може бути така ж війна, як це було за часів Другої світової. Як росіяни, так і українці щодня використовують тисячі снарядів».

З іншого боку «у Європі у військовому плані десятиліттями мали надію на США. Адже ті витрачають шалену кількість грошей на оборону, тому в разі потреби можуть захистити будь-кого. Таке надійне плече союзника послабило власні “м’язи”. Тому до 24 лютого 2022 р. європейці мало думали про військові витрати й лише нині починають їх нарощувати» (URL: <https://espreso.tv/poyasnuemo-yak-rosiyska-agresiya-zminila-viyskove-virobnitstvo-u-ssha-ta-evropi-poyasnyuemo>).

До речі, європейські фахівці також звертають увагу на нинішній незадовільний стан європейського військово-промислового комплексу. Зокрема, генерал збройних сил Бельгії у відставці М. Тайс, який раніше був заступником міністра оборони, розкритикував стан оборонного виробництва у Європі, стверджуючи, що плачевний стан оборонного виробництва у Європі «це не жарт, ми по вуха в лайні». Для нарощування потужностей для потреб європейських країн та допомоги Україні знадобляться роки. «За словами Тайса, на початку повномасштабної війни Росії проти України військові командири європейських країн попереджали, що знадобиться від 5 до 7 років, щоб промисловість ЄС досягла потенціалу, необхідного для надійного стримування» (URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2024/02/8/7179213>).

Разом з тим у лютому цього року європейський комісар з питань внутрішньої торгівлі та послуг ЄС Т. Бретон заявив, що «Європа повинна взяти на себе більшу відповідальність за свою власну безпеку, розбудовуючи оборонний потенціал, які дозволять діяти разом з європейськими союзниками, але також і автономно». Він також наголосив на необхідності створення європейської опори НАТО (URL: https://censor.net/ua/news/3476031/evropa_povynna_pereyity_v_rejum_voyenno_yi_ekonomiky_schob_vyroblyaty_bilshе_zbroyi_yevrokomisar_breton).

До того ж російсько-українська війна наочно висвітлила протилежність позицій ряду глобальних геополітичних суб’єктів щодо реалізації базових принципів сучасного міжнародного порядку. Насамперед це стосується провідних держав-членів НАТО, Японії та Австралії, з одного боку, Росії й Китаю і їх сателітів – Ірану та північної Кореї – з іншого. Причому Китай є другою у світі державою після США за рівнем військових витрат. Хоча «його витрати лише після 2010 р. переважили за 100 млрд дол., а у 2023 р. китайці витратили на оборону 224 млрд дол. Однак треба врахувати, що минулого року Китай витратив лише 1,6 % грошей від ВВП країни, тому за потенціалом практично не поступається США».

Також на тлі російсько-української війни загострилися деякі інші міжнародні конфлікти, сприяючи подальшій макрорегіональній дестабілізації ситуації з безпекою у світі.

Утім, як підкреслив зазначений вище оглядач Еспресо Ю. Мартинович, згадуючи прощальну промову до Сполучених Штатів Америки президента Д. Д. Ейзенхауера на початку 60-х років минулого століття, у «сучасному світі війна стала індустрією, відповідно, у кого вона більша, той і перемагає» (URL:

<https://espreso.tv/poyasnuemo-yak-rosiyska-agresiya-zminila-viyskove-virobnitstvo-u-ssha-ta-evropi-poyasnyuemo>). Причому розпочата Росією повномасштабна війна проти України перевела в суто практичну площину широкий спектр питань сучасного розвитку військово-промислового комплексу не лише в Україні, а й у світі загалом.

Це обумовлено специфікою нинішньої російсько-української війни, яка є найбільшою війною у Європі з часів Другої світової війни. Причому цю війну, як зазначалося вище, розв'язав постійний член Ради Безпеки ООН, який до того ж володіє одним з двох найбільших у світі потенціалів ядерної зброї. З повномасштабним характером російсько-української війни пов'язаний і дуже широкий спектр використовуваних у ній видів озброєнь та військової техніки. Оскільки війн такого масштабу у світі не було вже десятки років, то і використовувані під час російсько-української війни види озброєнь та військової техніки, як і технології їх використання істотно відрізняються від того, що і як використовувалося в попередніх повномасштабних війнах.

Також треба згадати, що під час публічного оголошення про початок так званої спеціальної воєнної операції (СВО) Президент Росії Путін висунув претензії також до НАТО. Тому цілком закономірно, що багато хто в державах-членах НАТО розглядає нинішню повномасштабну воєнну агресію Росії проти України як підготовку Росії до наступу на територію держав-членів цього блоку. Тобто не виключає вірогідності повномасштабної війни Росії вже з НАТО. Нинішня повномасштабна війна Росії проти України може розглядатися як генеральна репетиція вторгнення на територію держав-членів НАТО.

Водночас варто пам'ятати, що війни, подібні за масштабами воєнних дій та обсягами залученого озброєння і військової техніки та інших ресурсів до нинішньої російсько-української війни, не відбувалися у світі кілька останніх десятиріч. За цей час озброєння та військова техніка зробили значний крок уперед у своєму розвитку. По суті, у процесі нинішньої російсько-української війни її сторони відпрацьовують застосування новітніх воєнних технологій та методів організації воєнних дій у їх тісній взаємозалежності. Таким чином, зазначена специфіка нинішньої повномасштабної російсько-української війни обумовлює значне зростання попиту на продукцію військово-промислового комплексу (ВПК) у світі, стимулюючи таким чином його розвиток.

Технічні аспекти розвитку військово-промислового комплексу у світі та Україні

Як наголосив у своєму виступі на RUSI Land Warfare Conference 2 колишній Головнокомандувач Збройних Сил України, а нині повноважний посол України у Великій Британії В. Залужний, саме технології стануть вирішальними на полі бою, а також на них ґрунтуватиметься глобальна безпека майбутнього.

«Війна, яка розпочалася у 2022 р., абсолютно не схожа на ту, яка велася з 2014 р.», – наголосив він. На його думку, «головною проблемою стали нові

форми застосування новітніх технологій, адже винахід нових способів застосування логічно призвів би до змін у структурі армії загалом. «Сьогодні ми вже винайшли спосіб боротися та перемагати найсильніші армії ХХІ ст. Очевидно, що саме технології мають забезпечити стійкість української нації», – стверджує В. Залужний. За його словами, російсько-українська війна – це «ще не війна майбутнього», це «війна перехідного періоду»... «Але саме наша війна формує нові правила. Ми, українці, своєю кров'ю та жагою до перемоги формуємо нові моделі нової війни. Війни, яка стане війною майбутнього», – зазначив він.

«Сьогодні, як ніколи, саме в Україні знаходять способи виживання та створюють технології. Але зі зрозумілих причин вони не можуть масштабуватися. З іншого боку, наші партнери мають ресурси, але не мають прикладного та практичного поля для їх перевірки. Тільки разом ми зможемо ефективно використовувати ресурс», – вважає експертнокомандувач (URL: <https://prm.ua/tekhnolohii-maiut-zabezpechyty-stiykist-ukrainskoi-natsii-zaluzhnyy-vyslovyvsia-pro-viynu-v-ukraini>).

Як зазначається в аналітичній публікації The New York Times, «війна в Україні, на думку багатьох американських чиновників, стала золотим дном для військових США, випробувальним полігоном для проекту “Maven” та інших технологій, які швидко розвиваються. Жорстокий напад Росії на Україну... також став бадьорим нагадуванням про межі можливостей технологій, здатних переламати перебіг війни». Причому «перші два роки війни також показали, що Росія набагато швидше, ніж очіувалося, адаптується до технології, яка спочатку надала перевагу Україні». Не дивно, що всі ці відкриття виливаються в серію досліджень «отриманих уроків», що проводяться в Пентагоні та штаб-квартирі НАТО в Брюсселі, на випадок, коли війська НАТО безпосередньо воюватимуть з російською армією. «Коли нові технології стикаються із жорстокістю старомодної позиційної війни, результати рідко бувають такими, як очіували фахівці з планування в Пентагоні» (URL: <https://foreignukraines.com/2024/05/05/the-war-in-ukraine-became-a-laboratory-for-testing-new-american-military-technologies>).

Зі свого боку, відомий громадський діяч, голова правління БФ «Народний тил» та експертнокомандувач Луганської ОДА Г. Тука погодився із заявами посла у Великій Британії В. Залужного про те, що «сьогодні саме українці формують нові моделі війни ХХІ ст.». Водночас, на його переконання, Україна стала полігоном для випробування новітніх технологій. «Як би це прикро не звучало, але, на жаль, ми, Україна, зараз є полігоном для випробування найновіших технологій. Цим необхідно користуватися, ефективно користуватися. Є вдалі приклади, є, на жаль, вже і не вдалі приклади», – зазначив він. При цьому Г. Тука навів приклад використання безпілотних літальних апаратів в умовах сучасної війни (URL: <https://prm.ua/ukraina-stala-polihonom-dlia-vyprobuvannia-novitnikh-tekhnolohiy-tuka-prokomentuvav-zaiavy-zaluzhnoho>).

Безпілотні апарати

Нинішня російсько-українська війна характеризується широким застосуванням різноманітних безпілотних апаратів (дронів), насамперед безпілотних літальних апаратів (БПЛА). У цій війні БПЛА виконують дуже важливі функції, такі як розвідка, коригування артилерійських, ракетних та інших вогневих уражень сил противника, ураження противника власне силами БПЛА й деякі інші завдання. Причому під час нинішньої повномасштабної російсько-української війни відбувається зростання масштабів та еволюція технологій бойового використання безпілотних літальних апаратів. Загалом у цій війні безпілотні літальні апарати, разом зі скидами вибухових пристроїв, виконують й інші функції, як, наприклад, дистанційного мінування території, розвідки, бомбардування, дрона-камікадзе або хибної цілі.

Зокрема, в інтерв'ю The Times у травні нинішнього року командувач Сухопутних військ ЗСУ генерал-лейтенант О. Павлюк поінформував, що нині через масоване використання дронів з обох сторін на фронті домінує інша тактика боїв. За його словами, «тепер безпілотники є смертоноснішими, ніж артилерія або авіація. Дрони змінили географію та тактику поля бою, а піхота засіла глибше». Він пояснює, що тепер жодна зі сторін не може створити велике ударне угруповання, щоб його не помітили й не уразили ударні безпілотники великої дальності та артилерія (URL: <https://tsn.ua/ukrayina/droni-zminili-geografiyu-pavlyuk-rozpoviv-pro-zminu-taktiki-boyiv-2570820.html>).

З одного боку, ця теза останнім часом певною мірою підтверджується й тактикою російської піхоти, яка дуже часто проводить наступальні дії саме малими групами. З іншого боку, операція українських військ у Курській області засвідчила, що все-таки непомітне накопичення значних військових контингентів для успішного наступу також можливе. Хоча, як визнає доволі багато командирів різних підрозділів Збройних сил України, дедалі зростаюче застосування росіянами на фронті різних типів безпілотних літальних апаратів сильно ускладнює українським бійцям умови проведення бойових дій. Зокрема, «з кінця 2022 р. Росія використовує комбінацію з двох дронів власного виробництва – “Орлан-10” (розвідувальний безпілотник) і “Ланцет” (ударний безпілотник) – для знищення всього, від високовартісних артилерійських систем до бойових літаків і танків. На початку конфлікту Україна перевершила Росію за кількістю атак безпілотників, але вона не має комбінації безпілотників, яка б відповідала небезпечному новому дуету Росії», – зазначає видання «Foreign Affairs».

Загалом за час, що минув з початку повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну, використання БПЛА воюючими сторонами стрімко зросло. Про це, наприклад, свідчить і динаміка втрат росіянами БПЛА оперативно-тактичного рівня на війні з Україною. Протягом першого року повномасштабної війни (24.02.2022 – 23.02.2023), за інформацією Генерального штабу ЗСУ, Силами оборони України було знищено 2 тис. 033 російських БПЛА оперативно-тактичного рівня, протягом другого року –

5 тис. 626 таких БПЛА, а за перші шість місяців третього року повномасштабної війни було знищено 6 тис. 405 російських БПЛА оперативного-тактичного рівня. Причому, судячи з наступних даних Генерального штабу ЗСУ про бойові втрати російських агресорів, інтенсивність застосування безпілотних апаратів у цій війні зростає й надалі.

Поряд зі змінами в масштабах застосування БПЛА за період повномасштабного російського воєнного вторгнення еволюціонувало й використання БПЛА воюючими сторонами. Наочним прикладом такої еволюції стало використання ЗСУ турецького ударно-розвідувального безпілотника «Bayraktar». На сьогодні Bayraktar як ударний дрон втратив свою бойову ефективність у протистоянні з російською армією, зазначають оглядачі ЗМІ. Зокрема, таку думку висловив О. Коваленко, військово-політичний оглядач групи «Інформаційний спротив». Зменшення ефективного застосування цього безпілотника і як наслідок втрату актуальності Bayraktar військово-політичний оглядач пояснює тим, що Росії вдалося сформувати ешелоновану систему ППО. «Саме через це Bayraktar неможливо використовувати настільки ж ефективно, як це було раніше, – наголошує О. Коваленко. – Цей БПЛА не здатний здійснювати свій функціонал у тій місцевості, де є ешелонована ППО».

Успішне використання безпілотника на початку повномасштабного вторгнення та ураження ворожих колон військової техніки, де було й кілька ЗРК «Бук», експерт пояснює тим, що тоді системи ППО ворога переважно були на марші й таким чином їх простіше було ловити ударними БПЛА. Фахівець пояснює, що фактично цей безпілотник і призначався або для використання в країнах, що розвиваються, або в регіонах, де немає ешелонованої ППО супротивника.

Схожу думку озвучує О. Гетьман, військовий оглядач і ветеран російсько-української війни. Він наголошує, що як бойова одиниця з нанесення ударів Bayraktar став легкою мішенню для російських засобів ППО тактичного рівня. Вразливість безпілотника він пояснює його значними габаритами (довжина – 6,5 м, розмах крила – 12 м) і невисокою швидкістю (крейсерська швидкість – 130 км/год). Утім, за словами експертів, нішу Bayraktar як ударного БПЛА нині переконливо зайняли вітчизняні FPV-дрони. «Ці БПЛА набагато кращі, менші за розмірами, швидші, маневреніші й краще керовані», – перераховує переваги FPV-дронів О. Гетьман. У свою чергу О. Коваленко додає, що вони ще й дешевші.

Та попри все, на думку фахівців, Bayraktar ТВ2 ще рано списувати з рахунків. Це пояснюється тим, що «розвідувально-ударний дрон облаштовано досить якісною оптико-електронною станцією, яка дає змогу зі значної та безпечної відстані використовувати його для розвідувальних операцій, коригування вогню, стеження за пересуванням ворожих військ і патрулювання прикордонних регіонів». Також висловлювалася думка, що Bayraktar можна використати «у ролі системи зв'язку чи ретранслятора сигналу, що забезпечуватиме зв'язок з іншими безпілотниками, зокрема FPV-

дронами», а також він «може правити за носій дронів, які полюватимуть за розвідувальними БПЛА росіян» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/debayraktar-i-chi-efektivniy-bezpilotnik-u-2024-roci-proti-rosiyan-analiz-ekspertiv-50430579.html>).

До речі, найбільш широке використання FPV-дронів, тобто БПЛА, що управляються операторами в режимі реального часу, дало змогу Силам оборони України досягти вельми значних успіхів на полі бою. Адже використання FPV-дронів має багатофункціональний характер. За їхньою допомогою можна переправляти невеликі вантажі та повідомлення своїм військовим, проводити розвідку, бомбардувати позиції й техніку ворога скидами вибухових пристроїв та як дронами-камікадзе.

Так, «на прохання визначити найкращу зброю для знищення танків у своєму арсеналі українські командири всіх рангів дають однакову відповідь: дрони з видом від першої особи (FPV), пілоти яких маневрують на землі, дивлячись на пряму трансляцію з бортової камери». Ці безпілотники зробили так, що бої «танк проти танка» залишилися в минулому, пише видання «Foreign Affairs» (URL: <https://www.unian.ua/weapons/viyna-peretvoryuyetsya-na-dvobiy-bezpilotnikiv-i-ukrajina-v-nomu-prograye-foreign-affairs-12519660.html>). Хоча, заради об'єктивності, треба зазначити, що бої «танк проти танка» на російсько-українському фронті поки ще відбуваються.

Останнім часом у ЗМІ дедалі частіше з'являються повідомлення про те, що українські військові використовують FPV-дрони для знищення російських БПЛА. На думку кореспондентів ЗМІ, «безліч відео підтверджують, що це не поодинокі інциденти, а частина тенденції, потенційно тривожної для Росії». Найчастіше повідомляється про враження українськими військовослужбовцями російського розвідувального дрона «Zala». Причому цей процес має чітку економічну основу. Адже наявні системи ППО можуть легко збити такі російські розвідувальні дрони, як «Орлан-10», «Zala», «SuperCam». Але в той час як «Орлан-10» коштує близько 100 тис. дол., ракета класу «земля – повітря» «Стінгер» коштує близько 500 тис. дол. за постріл. Такі ракети є дефіцитним ресурсом, і їх, як правило, притримують на випадок невідворотних загроз. Деякі вітчизняні військові вважають, що «таким чином війна вийшла на новий рівень протистояння дронів, коли вони збивають один одного в повітрі».

Утім, уже на початку вересня цього року бійці окремої танкової Залізної бригади вперше на висоті понад 3 тис. 600 м у повітряному бою власним дроном збили російський висотний БПЛА «Орлан-10», який є вкрай небезпечним для Сил оборони України. Трохи раніше також з'явилася інформація про доволі успішне враження FPV-дроном російського воєнного гелікоптера «Мі-8». Цей гелікоптер зумів приземлитися, екіпаж вижив, але техніка вартістю 17 млн дол. отримала серйозні пошкодження. Хоча кілька подібних більш ранніх спроб українських військовослужбовців були невдалими.

При цьому нині в російсько-українській війні, через складнощі зі збиттям БПЛА традиційними засобами протиповітряної оборони, ці функції дедалі більше покладаються на засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ). Детальніше досвід використання засобів РЕБ буде розглянуто далі, а тут лише зауважимо, що застосування цих засобів стимулювало розроблення механізмів захисту БПЛА від засобів РЕБ. Наприклад, ЗМІ повідомляють, що «росіяни почали використовувати на фронті нові дрони, зв'язок з якими забезпечується не через радіохвилі, а через оптоволоконний кабель, що напряду поєднує безпілотник з пультом оператора. Зазначається, що подібні технології тестує й українська сторона. Однак, як заявила директор оборонної програми в Центрі нової американської безпеки С. Петтіджон, наразі важко судити про ефективність цих систем на основі доступної в інтернеті інформації з поля бою. Утім, певний сенс у цій технології є, враховуючи розповсюдження систем РЕБ на фронті в Україні» (URL: <https://www.unian.ua/weapons/u-rosiyan-z-yavilisya-drotovi-droni-business-insider-nazvav-jihni-nedoliki-i-perevagi-12743784.html>).

«В українських далекобійних дронах використано систему “DSMAC”, яка є в таких ракетах, як Tomahawk та Storm Shadow. Але вітчизняні розробники розширили її за допомогою сучасних технологій. Ця система дає змогу повністю ігнорувати ворожі засоби РЕБ, орієнтуватися на місцевості та атакувати з надвисокою точністю» (URL: <https://patrioty.org.ua/politic/navedennia-na-tsil-pratsiuie-iak-u-raket-tomahawk-rozkryto-holovnu-perevahu-ukrainskykh-dalekobiinykh-droniv-509098.html>).

Зі свого боку, представники німецької компанії «Quantum-Systems» зазначили, що «досвід російсько-української війни показав вразливість розвідувальних дронів, які спираються в навігації на супутникову мережу. Як альтернативу компанія наразі пропрацьовує технологію оптичної навігації на базі оновленої оптичної станції з інтегрованим програмним забезпеченням, що базується на основі штучного інтелекту AI Receptor».

У процесі повномасштабної війни змінювалося також і співвідношення застосування далекобійних БПЛА воюючими сторонами. Якщо на початку повномасштабної війни Україна лише відбивала атаки російських безпілотників на своїй території, то згодом українці перейшли до атак дронами на об'єкти безпосередньо в Росії. Так, у 2023 р. українські БПЛА сягнули території Росії на глибину близько 680 км і були спрямовані на різні стратегічні об'єкти, у тому числі й на авіабази в населених пунктах Котлубань (Волгоградська область), Енгельс (Саратовська область), Сольці (Новгородська область) та міжнародний аеропорт у м. Псков. У 2024 р. вразливою для українських БПЛА стала територія Росії вже на глибину понад 1800 км від кордонів України. Удари дронами завдавалися по нафтопереробним, металургійним заводам, підприємствам ВПК та іншим військовим об'єктам. Зокрема, українські БПЛА 21 серпня 2024 р. атакували військовий аеродром «Оленья» в Мурманській області РФ. На ньому росіяни розміщують бомбардувальники Ту-95МС та Ту-22М3, які використовують під

час атак на Україну. За інформацією ЗМІ, відстань від українського кордону до с. Високе, де цей аеродром, становить 1800–1850 км.

Характерною особливістю повномасштабної російсько-української війни стало бойове використання безпілотних систем (дронів) морського базування. Саме завдяки їх широкому застосуванню в поєднанні з іншими засобами враження противника Україна змусила основні сили Чорноморського флоту Росії залишити свої бази в Криму й домоглася зняття російської морської блокади з портів Великої Одеси. Це, у свою чергу, дало змогу поліпшити умови та збільшити обсяги української зовнішньої торгівлі, особливо експорту товарів з України.

При цьому, як зазначається в ЗМІ, «українські морські дрони навчилися мінувати морські шляхи російських кораблів. Завдяки цій тактиці вдалося потопити чотири ворожі судна». Загалом «Україна потопила або пошкодила близько двох десятків російських кораблів усіх розмірів за допомогою морських дронів. Зокрема, вони завдали серйозної шкоди Кримському мосту. Україна також атакувала ракетами російські кораблі та портові об'єкти. Морські дрони відносно дешеві, їх важко виявити та захиститися від них. Їхнє використання показує, як менші, бідніші країни можуть вирівняти умови для військово-морських сил проти більших, потужніших флотів» (URL: <https://www.unian.ua/war/morski-droni-seababy-distanciyno-pidirvali-chotiri-rosiyski-sudna-wsj-12675687.html>).

На полі бою російсько-української війни для доставки вантажів, розвідки, атаки на деякі об'єкти противника та виконання деяких інших завдань застосовуються й наземні безпілотні апарати (дрони) або інакше – наземні роботизовані комплекси (НРК). Наприклад, зовсім нещодавно Міністерство оборони допустило до експлуатації в ЗСУ багатофункціональний наземний безпілотний роботизований комплекс «Вепр». Він може евакуйовувати поранених з поля бою, доставляти боєприпаси та інші вантажі, а також мінувати територію. Повідомляється, що цей «дрон під час однієї з операцій два тижні забезпечував боєприпасами та всім необхідним наших бійців на позиціях».

Для евакуації та доставки такелажу «Вепр» має причіп і може тягнути до 1 т ваги. Безпосередньо дрон через власну велику вагу фактично неможливо перевернути. За потреби на таку платформу можна встановити турель з кулеметом і дистанційно атакувати ворожі позиції (URL: <https://armyinform.com.ua/2024/09/09/vytrymav-16-skydiv-dostavlyav-bk-i-vyvozyv-poranenyh-vorog-dva-tyzhni-nichogo-ne-rozumiv-istoriya-ekipazhu-nazemnogo-drona-vepr>).

У середині вересня цього року в ЗМІ з'явилося відеоповідомлення, як «українські воїни за допомогою наземного дрона-камікадзе ліквідували близько двох десятків окупантів, які ховалися в тунелі під залізницею на Покровському напрямку» (URL: https://sensor.net/ua/news/3509713/nazemni_drony). Утім, судячи з інформації з відкритих джерел, використання наземних роботизованих комплексів у

нинішній російсько-українській війні поки значно менш поширене, ніж застосування повітряних і морських дронів.

Засоби радіоелектронної боротьби та радіоелектронної розвідки

Карколомне зростання масштабів застосування в російсько-українській війні безпілотних апаратів й різних сучасних засобів ураження противника, що спираються в навігації на супутникову мережу, стимулювало відповідне поширення та розвиток засобів радіоелектронної боротьби з ними й радіоелектронної розвідки (РЕБ / РЕР). Про надзвичайно велике значення засобів РЕБ / РЕР у сучасній війні свідчать деякі такі факти.

Так, наприкінці травня цього року «авторитетні видання The Washington Post та The New York Times опублікували результати конфіденційних звітів, згідно з якими виявилось, що через вплив російських засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) в Україні істотно зменшилася ефективність ряду американських високоточних боєприпасів із GPS-наведенням. Зокрема, ішлося про 155-мм снаряди Excalibur, точність ураження яких, за даними NYT, за перші вісім місяців 2023 р. впала із 55 до 6 %. Також через вплив російських систем РЕБ погіршувалася точність планерних бомб GLSDB, що запускаються з наземних платформ HIMARS, та коригованих авіабомб JDAM».

З іншого боку, застосування засобів радіоелектронної боротьби та радіоелектронної розвідки забезпечує дієвий захист сухопутним силам від повітряних атак ворога. Наприклад, за повідомленням командувача Сухопутних військ ЗСУ, лише за тиждень з 18 по 24 липня 2024 р. підрозділами РЕБ Збройних сил України було що подавлено та знищено 4 тис. 313 БпЛА типу крило (наприклад, «Шахеда». – Прим. ред.) та 3 тис. 603 FPV-дронів. Також за цей період завдяки роботі підрозділів РЕБ / РЕР Сухопутних військ виявлено 43 ворожі станції РЕБ (URL: https://censor.net/ua/news/3501834/suhoputni_viyiska_pro_podavleni_reb_drony). До речі, військовослужбовці на фронті наголошують, що постановка радіоперешкод є практично єдиним способом боротьби з FPV, оскільки збити такий маневрений дрон зі стрілецької зброї вкрай мало ймовірно; втекти з тієї ж причини теж.

Як зазначив, зокрема, командир 15-ї бригади артилерійської розвідки «Чорний ліс», полковник О. Попов, «важливо не скільки коштує цей об'єкт, який був знищений. Питання в тому, скільки треба часу, щоб зробити такий же! Бо якщо у ворога є гроші, йому не важлива ціна в принципі. Ми знайшли і знищили дуже багато. Але мене тішить те, що ці об'єкти не можна відновити або зробити з нуля, навіть за рік» (URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2024/08/29/7472394>).

Прикметно, що й американські військові допомогли покращити системи радіоелектронної боротьби на винищувачах F-16, які союзники передали Україні. Адже для ефективної інтеграції F-16 до Повітряних сил України ЗСУ, його підсистеми РЕБ потрібно було перепрограмувати, щоб вони були ефективні проти російських загроз.

Нещодавно ЗМІ повідомили, що українські розробники представили новітню систему захисту проти російських дронів «Ланцет» і «Zala». Тобто йдеться про одне з дуже небезпечних для Сил оборони України поєднань ударного та розвідувального дронів, аналогічного тому, яке згадувалося раніше («Орлан-10» і «Ланцет»).

До речі, як наголошує експерт з Королівського інституту об'єднаних служб Великої Британії Т. Вітінгтон, «методи й технології радіоелектронної боротьби та розвідки є чи не найсекретнішою частиною російсько-української війни. До того ж ця апаратура рідко потрапляє в об'єкти камер, на відміну від танків чи БМП, тож для широкого загалу залишається поза увагою. Тим часом це один з найважливіших елементів нинішньої війни. Крім глушіння засобів зв'язку та радарів противника, це ще й спосіб розвідки». Як пояснює Т. Вітінгтон, щоб дізнатися, де перебуває ворожий солдат або транспортний засіб, досить відстежити ворожі засоби комунікації (URL: <https://www.unian.ua/weapons/kurska-operaciya-pokazala-perevagu-ukrajini-v-sistemah-reb-i-rer-ekspert-12738192.html>).

Причому саме надзвичайно високий рівень секретності методів і технологій радіоелектронної боротьби та розвідки в нинішній російсько-українській війні обмежує поширення достовірних фактів стосовно цієї сфери військової діяльності та, навпаки, сприяє поширенню різноманітних оцінок, які не завжди можна перевірити на предмет якщо недостовірності, то хоча б вірогідності.

Зокрема, на початку 2024 р. експерт з авіації, провідний науковий співробітник Державного музею авіації В. Романенко заявив, що завдяки системам радіоелектронної боротьби Україна може впливати на навігаційні системи ворожих ракет, змушуючи їх відхилятися від курсу. «Більшість ракет, особливо корейські ракети, наводяться по GPS, у всякому разі більша частина шляху вони використовують супутникові системи. Корейські ракети використовують три супутникові системи – це російська ГЛОНАСС, китайська Baidu й американська GPS; російські ракети використовують ще і європейську систему Galileo», – зазначив він (URL: <https://patrioty.org.ua/politic/zmushuiut-rakety-samoznyshchuvatysia-ekspert-rozpoviv-pro-perelam-u-viini-proty-rf-500140.html>).

Утім, перевірити можливості, а тим більше достовірність впливу ЗСУ на навігаційні системи ворожих ракет на підставі інформації з відкритих джерел практично неможливо.

Загалом, суть технологій радіоелектронної боротьби та розвідки полягає в організації відповідної діяльності на різних діапазонах частот поширення радіохвиль. Причому ступінь завантаженості об'єктами РЕБ / РЕР різних діапазонів частот поширення радіохвиль неоднакова в просторі та часі. Як зазначають українські військові, одні діапазони частот у радіоелектронній боротьбі та розвідці використовуються частіше, тобто є, так би мовити, стандартними, інші рідше – так звані нестандартні частоти.

Як зазначається в ЗМІ, оскільки перед військами РФ і Силами оборони стоїть завдання уникнути РЕБ противника, і ті, й інші почали «промацувати» вільні діапазони. Причому «тенденція до освоєння інших діапазонів спостерігається не тільки у FPV, а у зв'язку загалом; проте FPV, як летальна зброя, є найбільш помітною й критичною проблемою. Якщо на це не відреагувати, у якийсь момент українські захисники можуть залишитися беззахисними перед FPV противника, бо ж той розумітиме, чи потрібно далі й далі переходити туди, де в українців бракує РЕБ»». Адже, як правильно наголошують деякі військові, на сьогодні на фронті відбувається «війна частот».

Водночас фахівці вказують на те, що можливості переходу з одного діапазону частот на інший, причому як для РЕБ / РЕР, так і для БПЛА, мають не лише технічну, а й економічну сторону. Адже на фронті більше використовуються саме найбільш завантажені, тобто стандартні, діапазони частот. «Простіше й дешевше буде купити якісь готові рішення. Є дешевші передавачі на певні діапазони, а є більше гнучкі, які дають змогу, скажімо, від 137 МГц і вище обирати практично будь-яку частоту. Але це дорожча історія», – пояснив кореспондентам «Радіо Свобода» інструктор зі зв'язку.

За словами фахівця з радіотехніки С. Флеша (Бескрестнова), «ми також можемо використовувати нестандартні частоти, але в нас все заточено на кількість. У цій гонці ми не приділяємо уваги якості. Не буде виробник казати: я збільшу ціну на виріб на 8 дол., але поставлю новий модуль. Ініціатива має виходити не від виробника, а від Міноборони, ЗСУ, що нам терміново потрібні нестандартні модулі». Утім, «нестандартні частоти використовують для атак і українські оператори. Усі ці кадри, коли обвішані РЕБ російські “цар-танки” все одно вибухають від ударів дронів-камікадзе, вочевидь, мають причиною саме це» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/reb-fpv-nestandardni-chastoty/33052004.html>).

На думку кореспондента міжнародного видання «Forbes», «Україна випередила Російську Федерацію в розвитку сфери РЕБ та безпілотників. ЗСУ використовують більше ударних дронів, ніж окупаційні війська. Згідно з матеріалом, російська та українська промислові бази змагаються за інновації, розроблення і впровадження кращих технологій, які можуть надати їхнім військам перевагу на полі бою» (URL: https://m.censor.net/ua/news/3505977/ukrayina_stala_svitovym_liderom_u_sferah_bezpilotnykiv_ta_reb).

Таким чином, найближчим часом можливості використання засобів РЕБ / РЕР у російсько-українській війні врешті-решт залежатимуть від техніко-економічних спроможностей військово-промислових комплексів воюючих сторін і їхніх міжнародних партнерів.

Основні напрями діяльності НАН України

У Києві у Великому конференц-залі НАН України 11 вересня 2024 р. відбулася ювілейна сесія Загальних зборів НАН України, присвячена 100-річчю від дня народження академіка П. Костюка.

Участь в урочистому зібранні взяли члени НАН України, науковці з академічних установ, студентська молодь.

Перед тим, як розпочати роботу ювілейної сесії, учасники заходу мали нагоду насолодитися чудовими музичними композиціями у виконанні колективу Академічного камерного хору «Хрещатик», художнім керівником та диригентом якого є заслужений артист України П. Струць.

Урочисті Загальні збори НАН України відкрив Президент НАН України академік А. Загородній. «Безперечно, ця подія є знаковою для всієї наукової спільноти, адже Платон Григорович був визначною особистістю, всесвітньо відомим вченим, чий внесок у розвиток нейрофізіології та медицини важко переоцінити. Яскравим свідченням цьому є те, що його було обрано членом не лише вітчизняних, а й багатьох міжнародних та закордонних академій і наукових товариств», – зазначив очільник академії у своєму вітальному слові. Він також наголосив, що наукові досягнення П. Костюка стали основою для появи нових та розвитку усталених наукових напрямів, зокрема в галузі фізіології і нейронаук, та відкрили нові горизонти для досліджень і впровадження інноваційних методів у медичній практиці. Ним відкрито явище вибіркової провідності мембрани соми нервових клітин. Крім того, його увага була присвячена вивченню клітинних механізмів мозкової діяльності та встановленню принципів передачі інформації у нервовій системі.

А. Загородній підкреслив, що академік П. Костюк, без перебільшення, був видатною особистістю, науковцем та громадським діячем, який відіграв важливу роль у становленні державності України. Як Голова Верховної Ради України він доклав значних зусиль для формування законодавчої бази, а також для розвитку науки й освіти нашої держави.

Член Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, голова підкомітету з питань вищої освіти, народний депутат України В. Колух виголосив привітання учасникам сесії Загальних зборів НАН України від імені Голови Верховної Ради України Р. Стефанчука. «Платон Григорович був не просто науковцем світового рівня, його досягнення в галузі нейрофізіології вплинули на розвиток науки як в Україні, так і за її межами. За роки своєї багаторічної сумлінної праці він став символом відданості науковим ідеалам, здобувши повагу колег, учнів та міжнародної наукової спільноти. <...> Ми завжди пам'ятатимемо Платона Григоровича як людину, яка своєю плідною працею і активним життям довела, що наука і державність можуть співіснувати, ґрунтовно доповнюючи одна одну на благо суспільства», – ідеться у привітанні.

Далі пролунали доповіді науковців, присвячені життєвому і творчому шляху академіка П. Костюка.

Першим із доповіддю «Життєвий шлях і науково-практична спадщина академіка НАН України П. Г. Костюка» виступив директор Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України академік НАН України М. Веселовський.

Роботу Загальних зборів НАН України продовжив відеозапис-розповідь доньки П. Костюка – кандидата медичних наук О. Костюк про цікаві подробиці із життя родини видатного науковця і державного діяча, про його захоплення та хобі.

Далі слово для доповіді «Спогади про роботу з Платоном Григоровичем Костюком» було надано в. о. академіка-секретаря Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології НАН України академіку НАН України С. Комісаренку.

Наступним із доповіддю «Головний мотив творчості Костюка: кальцій» виступив учень П. Костюка академік НАН України О. Кришталь.

На завершення доповідь «П. Г. Костюк – учений, який виявив нові грані функціонування поодиноких кальцієвих каналів» виголосив ще один учень видатного вченого – академік НАН України Я. Шуба.

Закриваючи урочисту сесію Загальних зборів НАН України, Президент НАН України академік А. Загородній висловив подяку всім учасникам заходу за активну участь та наголосив: «Платон Григорович був і залишається взірцем для своїх колег та учнів, які продовжують його справу та розвивають започатковані ним наукові напрями. Наше завдання – зберегти і примножити цей безцінний спадок, забезпечити його продовження у майбутніх поколіннях українських вчених. Нехай пам'ять про Платона Григоровича Костюка слугує для нас орієнтиром, а його життєвий шлях – прикладом для наслідування» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 12.09*).

Під головуванням Президента НАН України академіка А. Загороднього 4 вересня 2024 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Цього дня було заслухано дві доповіді.

Із доповіддю «Функціональні речовини і матеріали для водневої енергетики та спеціальної техніки» виступив член-кореспондент НАН України К. Сухий.

Далі про «Моделі та методи штучного інтелекту в задачах керування рухом космічних апаратів» розповів в. о. заступника директора з наукової роботи Інституту технічної механіки НАН України і ДКА України доктор технічних наук С. Хорошилов.

Він розповів, що завдяки науково-дослідним роботам із розвитку та використання методів машинного навчання науковці інституту отримали

важливі результати, зокрема, під час вирішення задач, пов'язаних із проблемою космічного сміття.

Для вирішення цієї проблеми запропоновано примусове видалення об'єктів космічного сміття з орбіт за допомогою променя плазми, що створюється іонним двигуном. Для реалізації цього підходу розроблено комплекс нейромережевих моделей для визначення сили, з якою іонний двигун впливає на об'єкт космічного сміття, що необхідно для планування місій видалення та реалізації ефективних алгоритмів керування відносним та обертальним рухом.

Науковці Інституту технічної механіки успішно вирішують питання підвищення ефективності орбітального сервісу – нової парадигми освоєння космосу, що передбачає ремонт, модернізацію, дозаправку космічних апаратів та інші операції.

Підсумовуючи, доповідач зазначив переваги використання методів штучного інтелекту, а саме: вони надають можливість розробляти системи керування, які покращують свої характеристики під час функціонування конкретного об'єкта, що дає змогу зменшити вимоги до її елементів, таких як сенсори, виконавчі органи, відмовитися від використання спеціальних стендів для відпрацювання систем, скоротити терміни та вартість розробки.

В обговоренні доповіді виступили завідувач відділу керування динамічними системами Інститут космічних досліджень НАН України та ДКА України член-кореспондент НАН України В. Губарев, заступник головного конструктора Конструкторського бюро космічних апаратів і систем ДП «КБ “Південне”» ім. Янгеля С. Москальов, начальник відділу Регіонального центру розвитку та впровадження космічних технологій Національного центру управління та випробувань космічних засобів кандидат технічних наук О. Кожухов, академік-секретар Відділення інформатики академік НАН України О. Хіміч та директор Головної астрономічної обсерваторії академік НАН України Я. Яцків.

Наостанок учасники засідання розглянули кадрові й поточні питання.

Зокрема, академік А. Загородній поінформував та запросив усіх присутніх на ювілейну сесію Загальних зборів Національної академії наук України, присвячену 100-річчю від дня народження видатного вченого, організатора науки й державного діяча, Героя України академіка П. Костюка (1924 – 2010 рр.), яка відбудеться 11 вересня 2024 р. о 15:00 у Великому конференц-залі НАН України (Київ, вул. Володимирська, 55) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 5.09*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Курицина – історична територія України

Нав'язування спотворених інтерпретацій подій, застосування маніпулятивних технологій та психологічних впливів, міфологізація суспільної свідомості – характерні ознаки сучасного російсько-українського

протистояння. Надійним запобіжником проти гібридних маніпуляцій може бути лише системне формування у громадській думці когнітивного бар'єра – специфічного захисного механізму, базованого на міцному науковому фундаменті. Задля протидії гібридним нарративам потрібно ефективно і професійно спростовувати міфи та репрезентувати реальну картину подій. Як використовувати правду в боротьбі з ворожою пропагандою – демонструє завідувачка відділу історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України член-кореспондент НАН України Я. Верменич. Основним нарративом, яким послуговується РФ, загарбуючи український простір, є аргументи «історичної справедливості» приналежності їй українських територій в історичній ретроспективі. А чи визнає РФ аналогічний факт приналежності Україні своїх сучасних територій, наприклад Курщини? Запитання риторичне, однозначно негативна відповідь на нього самоочевидна.

Але це не спростовує того факту, що землі Східної Слобожанщини, нині розташовані в межах Курської, Білгородської та Воронізької областей РФ, здавна були населені українцями. Перші поселення українських козаків (черкасів) з'явилися тут у середині XVI ст. у зв'язку з організацією князем Д. Вишневецьким оборони південних кордонів Московського царства від нападів татар. Наприкінці століття прикордонні залоги склалися переважно з українців. Намагаючись запобігти втечам російських селян-кріпаків на Дон, а також задля укріплення південних кордонів, царський уряд сприяв колонізації території Слобожанщини українцями, дозволяв їм селитися громадами на пільгових умовах, наділяв землею, зберігав за ними козацькі права і полковий устрій.

Грамотою Петра I 1703 р. земельні володіння у південно-західній Курщині було закріплено за І. Мазепою. На території Рильського повіту він заснував три села – Іванівське, Степанівку й Мазепівку. У с. Іванівському Рильського району донині збереглися палати І. Мазепи, але пам'ятку занедбано. Згодом населені українцями землі Курщини увійшли до складу Слобідських козацьких полків.

Суджа з околицями та багато інших земель на північ від Сум і Харкова позначено як українські етнічні території на карті південно-руських діалектів і говорів, складеній 1871 р. П. Чубинським і К. Михальчуком та опублікованій у виданнях Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства.

За переписом населення 1897 р. в Курській губернії проживало 527,8 тис. українців (22 % населення), причому в деяких повітах вони становили більшість: у Грайворонському – 59 %, Новооскольському – 51 %.

Крах імперської системи і пов'язане з ним піднесення національного руху відкрили українському народові шлях до самовизначення. Територія Східної Слобожанщини у 1918 р. увійшла до складу Української Народної Республіки, а згодом – до Української держави гетьмана П. Скоропадського.

Як український простір формувався у ці буремні часи? На скликаному Українською Центральною Радою Українському національному з'їзді (6 –

8 квітня 1917 р.) вперше озвучили українське бачення широкої національно-територіальної автономії України у складі демократичної Республіки Російської як запоруки забезпечення «потреби нашого народу і всіх інших народностей, котрі живуть на українській землі». Територіальні межі України пропонувалося визначити за етнографічним принципом – українськими мали вважатися адміністративно-територіальні одиниці, більшість населення в яких становили українці. Окреслена у такий спосіб українська територія (до традиційних «українських» дев'яти губерній без чотирьох повітів Чернігівщини і Криму додавались окремі повіти Холмської, Бессарабської, Гродненської, Воронізької, Курської, Ставропольської губерній, Облесті Війська Донського та Кубані) займала площу 513 тис. кв. км; за переписом 1897 р. на ній проживало понад 26 млн осіб.

Питання про територіальні межі України порушувалося на сьомій сесії Української Центральної Ради (29 жовтня – 2 листопада 1917 р.). У резолюції з цього питання висловлювалася рішучість «поширити в повній мірі владу Генерального Секретаріату на всі відмежовані землі України, де більшість людності є українською, а саме – Херсонщину, Катеринославщину, Харківщину, материкову Таврію, Холмщину, частину Курщини та Вороніжчини». Таке бачення своїх територіальних меж лідери Української Центральної Ради зафіксували у Третьому універсалі (7 листопада 1917 р.). Територія окреслювалася так: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення кордонів УНР (з умовою прилучення частини Курщини, Холмщини, Вороніжчини та суміжних губерній та областей, де українці становлять більшість населення) відкладалося до часу, коли стане можливою «згода організованої волі народів».

Відповідь на питання про зміст, який вкладався в українському баченні у поняття самовизначення, М. Грушевський дав у праці «Якої ми хочемо автономії і федерації». «Українці хочуть, – ішлося у ній, – щоб з українських земель Російської держави була утворена одна область, одна національна територія. Сюди мусять увійти губернії в цілості або в переважній часті українські – Київська, Волинська, Подільська, Херсонська, Катеринославська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Таврійська і Кубанська. Од них треба відрізати повіти і волості неукраїнські, як, скажімо, північні повіти Чернігівської губернії, східні – Кубанської тощо, а прилучити натомість українські повіти сусідніх губерній, як Хотинський і частини Акерманського – Бессарабської, східні частини губерній Холмської, полуденні окрайці губерній Городенської, Мінської, Курської, західні часті Вороніжчини, Донщини, Чорноморської і Ставропольської губерній. Так утвориться територія, де українська людність становить більшість. Ця українська територія має бути організована на основах широкого демократичного громадського самоврядування, від самого споду (дрібної земської одиниці) аж до верху – Українського сойму».

Законом УНР від 29 листопада 1917 р. проголошувалося проведення виборів до українських Установчих зборів у Путивльському, Грайворонському та Новооскольському повітах Курщини, а також в Острогозькому, Бирюцькому, Валуйському та Богучанському повітах Воронізької губернії. Вибори було призначено на 27 грудня 1917 р., скликання передбачалося 9 січня 1918 р.

Постановою Ради Міністрів від 14 серпня 1918 р. значна частина Курської губернії увійшла до складу Української держави. Путивльський і Рильський повіти було включено до Чернігівщини, а Суджанський, Грайворонський, Білгородський, Корочанський і Новооскольський повіти – до Харківщини.

Однак 28 листопада 1918 р. розпочався черговий наступ більшовицької Росії на Україну. Саме в Курську проголосили «тимчасовий робітничо-селянський уряд України», а у містечку Суджа оголосили про повалення влади гетьмана, поновлення радянської влади, скасування всіх законів, наказів і договорів Української Центральної Ради і гетьманського уряду.

Надалі територія Східної Слобожанщини, зокрема і Курщина, були об'єктом суперечок під час визначення кордонів між РСФФР і УСРР.

Об'єктивними критеріями для територіального розмежування на Слобожанщині могли бути етнічний склад населення, зручність комунікацій, чітко висловлене бажання громадян. Саме на ці критерії й орієнтувався український уряд, коли доручив М. Грушевському та Д. Багалію підготувати експертний висновок щодо оптимальної лінії кордону.

Обидва вчені висловилися на користь їх (тобто критеріїв) уточнення, виходячи насамперед з етнічного складу населення, а також історичних, географічних та економічних чинників. Д. Багалій наголошував, що мешканці значної частини Курської та Воронізької губерній відчувають свою органічну спорідненість із колишньою Слобожанщиною, заселеною майже виключно українцями. М. Грушевський також посилався на історію української колонізації краю, але мотивував необхідність включення частини Воронізької та Курської губерній до складу УСРР не стільки необхідністю відновлення історичної справедливості, скільки міркуваннями економічної та культурної доцільності. Це дало б змогу, на його думку, покінчити «з цілком випадковими й механічними губерніальними поділами, та, відповідно, вилажувати й східні границі Української Республіки – в інтересах більш планового виробництва й культурного поступу».

Свої міркування Д. Багалій виклав у доповідній записці «Історико-етнографічні і лінгвістичні матеріали про північний кордон УСРР з РСФФР», акцентуючи на тому, що для визначення кордону між Україною та РСФФР слід керуватись економічними, етнографічними, лінгвістичними чинниками, побажаннями місцевого населення.

«Починаючи з Петровських часів, – зазначав Д. Багалій, – розміри територій губерній України дуже часто змінювалися і перетворювалися без певних підстав. Це торкається і Харківської губернії, що її сусідами були

Курська і Воронізька губернії. Петро I у 1708 р. поділив Росію на вісім губерній, і Білгород, Суджа, Миропілля, Короча і взагалі більша частина Курщини були віднесені до Київської губернії. У 1719 р. майже уся Курщина у купі з Слобожанщиною-Харківщиною і частиною Вороніжчини була приєднана до Київської губернії, цебто до України, і лише невеличка частина – до Великоросії. У 1779 р. було утворено Курське намісництво, але Грайворонський повіт і значна частина Суджанського повіту входили в склад Харківської губернії під назвою Миропільського й Хотмижського. У 1797 р. при Павлі од Харківської губернії Хотмижський і Миропільський повіти були знов одібрані і приєднані до Курської губернії. При чім, Хотмижський повіт переіменовано в Грайворонський, завдяки важному економічному значенню цього міста. Такі ж чисто адміністративні зміни ми бачимо і по Воронізькій губернії. В 1708 р. територія Воронізької губернії увійшла в склад Азовської губернії. У 1725 р. міста Острогожськ, Ливенськ, Куп'янськ, Калитва, Богучар і Біловодськ з їх повітами одійшли до Слободсько-Української, цебто Харківської губернії, а у 1802 – причислені до Воронізької Острогожський, Богучарський, Старобільський і Новохоперський повіти, а в 1824 р. Старобільський повіт був приєднаний до Харківської губернії» .

Наголошуючи на механічних принципах адміністративно-територіального поділу Російської імперії, Д. Багалій дійшов висновку про відсутність «міцного, сталого зв'язку деяких повітів сучасної Курської і Воронізької губернії, що були на пограниччі з Харківською губернією» з власними губернськими центрами.

Аналізуючи документи й археологічні знахідки, учений реконструював картину колонізації Слобідської України, Курщини та Вороніжчини: «Слобідська Україна була заселена майже виключно українцями з оазисами великоросійського населення. Північна московська степова Україна – великоросіянами з оазисами українськими, але частина південних повітів Курської і Воронізької губерній являлася продуктом мішаної великоросійсько-української колонізації з ясною в числі перемогою українського етнографічного елемента». Скажімо, на території тодішньої Воронізької губернії «цілком оселився» один із п'яти Слобідських полків – Острогозький. До його складу входили такі міста Воронізької губернії: Острогозьк, Богучар, Валуйки, Калитва, Урив. Курська Суджа, заселена виключно українцями, належала до Сумського Слобідського полку, як і Миропілля та Грайворон.

Отже, робить висновок Д. Багалій, ці міста з округами жили однаковим господарсько-економічним життям з усім населенням Слобожанщини-Харківщини, бо перші її поселенці з Правобережної та Лівобережної України «принесли з собою у цю країну свій загально український господарський уклад і культурно-побутові форми». Їх усіх також об'єднував «один адміністративний устрій, бо і Слобідська Україна, як і Гетьманщина мала автономію. Етнографічні риси усього цього населення теж були більш-менш

однакові і вони відчували себе єдиним народом, що мав відмінні риси від населення великоросійського».

Важливим чинником для розширення українського кордону Д. Багалій вважав мову населення, яку він називав «найміцнішим фундаментом» прикордонного питання. За його даними, наприкінці 1860-х років українці на Курщині становили 25 % усього її населення (до 400 тис. осіб). Етнічні росіяни заселяли її північну частину, українці – південну. Найкомпактніше українці проживали у Грайворонському (57,34 %), Новооскольському (55,96 %), Путивльському (50,52 %), Суджанському (46,27 %), Рильському (41,76 %), Білгородському (34,29 %), Корочанському (26,41 %) повітах.

У Воронізькій губернії етнічні росіяни заселили північну її частину (58 % від усього населення), українці – південну. В Острогозькому повіті вони становили 96 % населення, Богучарському – 89 %, Бирюченському – 74 %, Павловському і Валуйському – 50 %.

Згідно з картою, підготовленою Московською діалектологічною комісією, на яку посилався Д. Багалій, діалектичний кордон між РСФРР та Україною на Слобожанщині пролягав із заходу на схід так: Суджа і південна частина Суджанського повіту – Грайворонський повіт (без невеликої північної його частини) – Білгородський повіт (його північна частина російська) – Корочанський повіт – Новооскольський повіт – Валуйський повіт – Бирюченський повіт – Острогозький повіт – Богучарський повіт – більша частина Корочанського повіту.

Наведені Д. Багалієм статистичні дані теж переконливо свідчили про наявність значної кількості українського населення у прикордонних російських губерніях Слобожанщини. Наприклад, у Курській губернії із 1 604 515 населення проживало 523 277 українців (32,6 %), із них: у Білгородському повіті з 174 299 осіб – 137 002 українців, у Суджанському повіті з 150 363 осіб – 72 011 українців, у Грайворонському повіті з 177 479 осіб – 104 506 українців, Новооскольському – з 157 849 осіб – 80 514 українців, у Путивльському з 164 133 осіб – 86 209 українців. У Воронізькій губернії із 1 967 054 населення проживало 854 083 українців, із них: в Острогозькому повіті з 273 837 осіб – 247 241 (90,3 %) українців, у Богучарському повіті з 309 963 осіб – 253 619 українців, у Бирюченському повіті з 200 668 осіб – 140 799 українців, Павловському повіті зі 157 365 осіб – 66 061 українців. Певну розбіжність етнографічної статистики з Діалектологічною картою Д. Багалій пояснював русифікацією за часів царизму і, як наслідок, зниженням рівня самосвідомості й української ідентифікації. Іноді, зазначав він, «реєстратори-великороси» під час перепису свідомо записували українців у росіяни.

На підставі таких економічних, етнографічних і лінгвістичних порівняльних даних Д. Багалій робив висновок, що Острогозький, Богучарський, Бирюченський, Білгородський, Грайворонський, Путивльський повіти населяли понад 50 % українців, тож ці терени мають увійти до складу УСРР. Він також підкреслював, що вказані повіти адміністративно більше

тяжіють до Сум і Харкова, ніж до Курська та Воронежа, не кажучи вже столицю РСФРР Москву .

«Український проєкт» делімітації російсько-українського й українсько-білоруського кордону обговорювався на засіданні Комісії ЦВК СРСР з урегулювання кордонів між РСФРР та УСРР 1 липня 1924 р. Спираючись на дані переписів, за якими у прикордонній смузі на території РСФРР мешкало понад 2 млн українців, і, враховуючи матеріали щодо соціально-економічного розвитку прикордонних територій, український уряд запропонував розмежувати кордони, включивши до складу УСРР такі території:

– від Курської області – 10 волостей Путивльського повіту, сім волостей Рильського повіту, сім волостей Суджанського повіту, 15 волостей Грайворонського повіту, одна волость Обоянського повіту, Білгородський повіт повністю, Корочанський повіт повністю і вісім волостей Новооскольського повіту;

– від Воронізької – Валуйський повіт, Острогозький (південну частину), Росошанський повіт, Богучарський повіт, Павловський повіт і Калачевський повіт;

– від Гомельської – одна волость Новозибківського повіту;

від Брянської – 11 сіл Севського та Трубчевського повітів.

Загалом пропозиція українських представників базувалася на врахуванні як етнографічного, так і економічного чинників. У листі голови Комісії з урегулювання кордонів між УСРР і РСФРР О. Черв'якова в політбюро ЦК РКП(б) від 30 листопада 1924 р. теж підтверджувався «етнографічний принцип» делімітації кордону: «...заселеної в абсолютній або відносній більшості населення національності цієї республіки». Однак представники РСФРР заявили, що у прикордонних районах Курської та Воронізької губерній спостерігається «різке вираження черезполосиці розселення українців та великоросів» і вважали за потрібне покласти в основу не лише етнографічні ознаки, а й економічні та політичні, а також зручність адміністрування.

Зрештою, Москва вправно «переграла» українських урядовців і експертів, висунувши на противагу етнічному принципу економічну доцільність. Розрахунок робився на те, що, за умов руїни, спричиненої війною, населення радше перейматиметься не доволі абстрактними проблемами «етнічної справедливості», а мотивами кращого забезпечення своїх економічних і соціальних потреб. До того ж, нещодавно утворений Союз створював сприятливу атмосферу для гри на пробуджених інтернаціоналістських почуттях. На засіданні комісії ЦВК СРСР з районування (листопад 1924 р.) А. Єнукідзе висловився відверто: Україна, мовляв, має вбачати свій обов'язок в економічному зміцненні СРСР, а зовсім не в тому, щоб «висмикувати українське населення великоруських областей» і цим послаблювати Союз .

Отже, у підсумку в основу делімітації українсько-російського кордону було покладено політико-ідеологічний чинник. Формально він прикривався «зручністю адміністрування». Після численних дискусій і розгляду протестів

союзна комісія дійшла висновку про необхідність приєднати до УСРР Путивльський, Грайворонський і Білгородський повіти Курської губернії, а також Валуйський повіт Воронізької губернії. Загалом пропонувалося приєднати території з кількістю населення 1 млн 18,6 тис. осіб, зокрема 591,7 тис. українців. Території з 1 млн 31,2 тис. осіб (зокрема 724 тис. українців) лишалися за Курською та Воронізькою губерніями. Однак після протесту російської частини комісії питання винесли на розгляд останньої інстанції – політбюро ЦК РКП(б).

У квітні 1925 р. в українському керівництві відбулися кадрові зміни. Генеральним секретарем ЦК КП(б)У став Л. Каганович. Під його тиском ВУЦВК вніс узгоджені з Росією та Білоруссю пропозиції про врегулювання кордонів УСРР з РСФРР і БСРР. Україна передавала Росії основні території Таганрозької та Шахтинської округ. До УСРР переходив майже весь колишній Путивльський повіт, а також деякі прикордонні волості Курської та Воронізької губерній. Після ухвалення постанови президії ЦВК СРСР від 16 жовтня 1925 р. УСРР одержувала територію, на якій мешкало 278,1 тис. осіб, і втрачала територію з населенням 478,9 тис. осіб.

У грудні 1927 р. в доповідній записці до ЦК КП(б)У П. Буценко констатував: «...на території РСФРР, що прилягає безпосередньо до УСРР, залишилося українського населення понад 2 млн, яке проживає компактними масами у Курській, Воронізькій губерніях і Північнокавказькому краї. Така ситуація зумовлена завдяки тому, що в основу встановлення кордонів між УСРР та РСФРР не був покладений етнографічний принцип». Під політичним тиском Кремля і через відмову від урахування етнічного чинника на користь політико-ідеологічних інтересів під час визначення кордонів значні масиви земель Донецької, Чернігівської, Курської та Воронізької губерній, абсолютну більшість на яких становили українці, були приєднані до Російської Федерації або лишилися у її складі.

Курську, Воронізьку, Орловську і Тамбовську губернії у 1928 р. об'єднали у Центрально-чорноземну область (станом на 1927 р. там проживало 1,6 млн українців), яку 1934 р. поділили на Воронізьку та Курську області. На початку 1930-х років у контексті політики русифікації закривались освітні заклади з українською як рідною мовою навчання, культурні та громадські організації, періодичні видання. Майже всю заселену українцями південну частину Курської області у 1954 р. передали до новоствореної Білгородської області, тому за переписом 1960 р. на Курщині проживало лише 180 тис. українців.

Р.С. За переписом 2010 р., на Курщині українцями визнали себе всього 13,6 тис. осіб (1, 2% населення) (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 5.09).

«Соціологія в хімії. Харківська мелодія для супрамолекули...» – під такою назвою в інтернет-виданні «Громада. Груп» опублікована стаття наукової журналістки О. Зеленіної.

Не лякайтеся таємничості слова «супрамолекулярна хімія». Говорячи доступною мовою, це хімія молекулярних ансамблів і міжмолекулярних зв'язків. Ж.-М. Лен (Нобелівська премія з хімії 1987 р. спільно з Ч. Педерсеном і Д. Крамом) назвав цей розділ науки «соціологією в хімії».

Як відомо, усі живі організми на нашій планеті існують завдяки супрамолекулярним взаємодіям – складним процесам, які відбуваються на молекулярному рівні та лежать в основі життєвих функцій.

Супрамолекулярні взаємодії відіграють ключову роль у зберіганні та передачі генетичної інформації, формуванні клітинних структур, а також у функціонуванні рецепторів – спеціальних білкових молекул на поверхні клітин, які відповідають за сприйняття сигналів і реагування на них.

Наприклад, коли рецептор взаємодіє з певною молекулою, це може спричинити зміну його форми, що запускає ланцюг біохімічних реакцій у клітині. Такий механізм є основою дії багатьох ліків, які взаємодіють з рецепторами для досягнення лікувального ефекту.

Як розповіли «Громаді» у НТК «Інститут монокристалів» НАН України, харківський проєкт націлений на розробку нових супрамолекулярних систем для вирішення актуальних проблем медицини та ветеринарії, зокрема низької розчинності та поганого всмоктування активних фармацевтичних інгредієнтів. Ці проблеми призводять до неефективного лікування та небажаних побічних ефектів.

Команда переможців також буде докладати зусиль для розробки нових систем доставки лікарських засобів з тривалим вивільненням, які забезпечать покращений терапевтичний ефект і зменшать частоту прийому медикаментів, перш за все, у ветеринарії.

Крім того, планується зробити істотний внесок у галузь медичної діагностики і провести вдосконалення відповідних діагностичних систем, зокрема, на основі флуоресцентних методів. Для цього розроблятимуться новітні барвники, які стануть основою діагностичних засобів із підвищеною стабільністю, чутливістю та яскравістю, що дасть змогу отримувати більш точні результати діагностики.

Але головне те, що виконання проєкту, який передбачає закупівлю нового унікального обладнання, створить потужну наукову та інфраструктурну базу для подальшого розвитку супрамолекулярної хімії як у НТК «Інститут монокристалів» НАН України у Харкові, так і в Україні в цілому.

Це дасть змогу поглибити знання в цій галузі та створити умови для розробки нових супрамолекулярних матеріалів, які вирішать нагальні потреби медицини, ветеринарії та інших галузей.

Наразі науковці НТК демонструють потужний потенціал у галузі сучасної хімії та хімічного матеріалознавства для вирішення проблем медичної та ветеринарної сфер.

Ця перемога не лише відкрила нові можливості для проведення досліджень світового рівня та створення сучасної дослідницької інфраструктури, але, що важливіше, підкреслила прагнення України стати провідним гравцем у сфері високих технологій, навіть в умовах активних бойових дій у таких регіонах, як Харків.

Керівник проєкту, член-кореспондент НАН України В. Чебанов зазначив: «Цей проєкт є яскравим підтвердженням стійкості та амбіцій України в напрямі технологічного розвитку. Завдяки нашим спільним зусиллям Україна має можливість не тільки відновитися після конфлікту, але й стати важливим гравцем у сфері технологічного прогресу.

Це допоможе підвищити рівень життя, зміцнити економіку та забезпечити стійкий розвиток країни в довгостроковій перспективі.

Особливо сьогодні на шляху до членства у Європейському Союзі Україна має все більше уваги приділяти розвитку власних високотехнологічних секторів, щоб відповідати європейським стандартам та забезпечити свою конкурентоспроможність на світовій арені.

Попри агресію з боку Росії, вже зараз важливо підтримувати діючі та створювати нові центри інноваційних розробок, які стануть основою відродження країни після війни. Разом готуємось до перемоги та розумно будуємо наше краще майбутнє» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 4.09).

Як полюбити та зрозуміти математику? Три поради вчителям і батькам

Математика – один із найскладніших предметів у шкільній програмі, особливо через її абстрактний характер. Британський філософ, логік і математик Б. Рассел колись висловив своє розуміння математики в такій фразі: «Чиста математика – це предмет, де ми не знаємо, про що ми говоримо й не знаємо, чи є істинним те, що ми говоримо». Звісно, до більшості людей розуміння математики не приходять через формули, рівняння й абстрактні символи. Більшість із нас (а тим паче школярі) потребує наочних проявів математичних закономірностей, і ще краще – можливості власноруч перевірити ці математичні закони.

І якщо у 1–4 класах математичні теми легко пояснити на звичних і зрозумілих дітям прикладах із їхнього реального життя, то в шкільному курсі математики після 5-го класу є досить багато абстрактних тем і понять, для яких дуже складно (а іноді й неможливо) знайти відповідники в повсякденному досвіді. На відміну від природничих наук, які мають більше можливостей для представлення наукових відкриттів і демонстрації відповідних фізичних об'єктів і явищ.

Із цією проблемою щодня стикаються вчителі математики. Тому вони постійно шукають способи «унаочнити» свій навчальний предмет, показати, як на перший погляд абстрактні формули та закони пов'язані з життям. Тут можна дати декілька важливих порад.

Перша. Створювати наочні математичні моделі. Вчителі намагаються демонструвати математику за допомогою наочних моделей, які є зрозумілими учням, бо стосуються їхнього життєвого досвіду.

Ці моделі можна створити на уроках за допомогою різних доступних матеріалів: твердого картону, мотузок, пляшок, металевого дроту, тканини тощо. І це не обов'язково готові набори – наочні демонстраційні моделі створювалися (і, ймовірно, досі створюються) в деяких українських школах. Вони є основою для дослідницьких робіт Малої академії наук (МАН) і джерелом натхнення для школярів. Автор цього тексту знає кілька таких київських шкіл і ще декілька локацій по Україні, де вчителі-ентузіасти використовують наочні візуалізації математичних ідей, а не лише обмежуються переказом правил, формул та параграфів підручника.

Друга порада. Починати пояснення з візуалізації, а не з абстрактних законів.

Урок математики в школі, як правило, починається з формулювання означень і теорем. Зазвичай ідеться про абстрактні поняття, які потім починають демонструвати на конкретних прикладах. За такою схемою, наприклад, вивчення поняття «діаграми Вороного» має відбуватися так: спочатку вчитель має дати математичне означення поняття, потім продемонструвати алгоритм побудови таких діаграм, а тоді показати різноманітні способи застосування їх у реальному житті. Тобто вибудувати навчання за схемою: сформулювати → продемонструвати, від абстрактного до конкретних випадків і прикладів. Але для вивчення абстрактних понять, які зазвичай є важкими для усвідомлення, ця схема може бути не найкращою, адже вже на першому етапі у школярів знизиться мотивація вивчати складну, не дуже зрозумілу й, на перший погляд, відірвану від життя тему.

Якщо вчинити інакше? Якщо ми почнемо заняття з візуалізації, наприклад, галявини з грибами, які смердять, і нам потрібно прокласти маршрути так, щоб найменше відчувати цей сморід? Ми вже отримуємо з прокладених шляхів навколо грибів діаграми Вороного.

Далі замінімо гриби ресторанами (з однаковими пропозиціями) та запитаємо в учнів: який сенс тепер має розбиття точок простору на області? Звісно, це області, де живуть потенційні клієнти, найближчі до певного ресторану. А якщо це гравці на полі, то ми за допомогою такого розбиття можемо визначити, яка команда контролює поле. Правда ж? А якщо ми обведемо це в овал і домалюємо трохи, то взагалі отримуємо візерунок на панцирі черепахи.

Ми бачимо, що ці чотири наочно зрозумілі приклади об'єднують абстрактне поняття «діаграми Вороного». Це і є усвідомлення, що таке абстрактність. Вона – як нитка, на яку можна нанизувати різні прикладні

прояви цього поняття. Після цього математичне означення буде вже зрозумілішим і підкріпленим нашим повсякденним досвідом. Тобто схема викладання матеріалу «продемонструвати → сформулювати» є наочнішою та зрозумілішою. До неї можна додати ще один компонент – отримати власний досвід. Так, повертаючись до теми діаграм Вороного, можна їх створити за допомогою мильних бульбашок на поверхні або в склянці. Природний процес їх утворення відповідає математичній суті діаграм Вороного.

Продемонструвати → сформулювати → отримати власний досвід — це схема засвоєння математичних знань, яка отримала широке розповсюдження в багатьох країнах, де завдяки аналогічним методам пояснення математичних ідей зародився новий підхід до викладання математики.

Третя порада. Виходити за межі підручників.

У Німеччині такі підходи до викладання математики стали основою для створення першого національного музею математики. Професор дискретної математики та геометрії А. Бойтельшпахер у 1993 р. започаткував проєкт про те, як пояснювати математичні абстракції. Методика Альбрехта полягає в тому, щоб поставити себе на місце студента, визначити, що саме спричиняє труднощі, й спробувати пояснити це інакше – за допомогою прикладів, зображень і спеціальних програм. Бойтельшпахер також створив багатосерійне шоу «Доторкнутися до математики» (Mathematik zum Anfassen).

Моделі для першої виставки підготували самі студенти. Цей музей, який було урочисто відкрито 2002 р., став справжньою сенсацією й уже у 2010 р. прийняв свого мільйонного відвідувача. Гасло музею – «Математика для всіх!» – підкреслює його доступність для всіх вікових категорій і рівнів підготовки. Відвідувачі можуть зануритися в гігантську мильну бульбашку, гратись із симетріями, досліджувати ілюзії та парадокси. Важливою особливістю музею є те, що його інтерпретаторами є молоді люди без вищої математичної освіти. Це дає їм змогу спілкуватися з відвідувачами зрозумілою мовою та робити математику доступною для всіх.

Але музей, створений Альбрехтом, не був першим музеєм математики. Перша спроба такого роду відбулася в Cité des Sciences et de l'Industrie в Ла-Віллетт у Парижі. Експериментальний математичний простір було створено в Palais de la Découverte протягом 1980-х років. Horizons Mathématiques стала першою математичною виставкою й була представлена у понад 50 країнах і 200 містах. У 2023 р. в Парижі було нарешті відкрито перший музей математики. Інститут Анрі Пуанкаре в Парижі розробив музей, присвячений математиці та її застосуванню – перший свого роду у Франції. Розташований у центрі діючого дослідницького центру, Паризький музей математики підходить для всіх відвідувачів, від учнів середньої школи до науковців.

Згідно з даними з Вікіпедії, на сьогодні в усьому світі налічується понад 50 спеціалізованих математичних просторів. До цього переліку не увійшли ще математичні зали у великих музеях науки, таких як Nemo (Амстердам, Нідерланди), Science Centre АННАА (Тарту, Естонія), iQLANDIA (Ліберець, Чехія), Ars Electronica (Лінц, Австрія), Technoseum (Манхайм, Німеччина),

Science Center Spectrum (Берлін, Німеччина), Experimenta (Хайльбронн, Німеччина), Le Vaisseau (Страсбург, Франція) і багато інших.

Багато експонатів різних музеїв математики – це наочні доведення теореми Піфагора (або інших фундаментальних теорем геометрії), захопливі головоломки, пазли з геометричних фігур та оптичні ілюзії.

Ще один аспект музеїв математики – це їхній зв'язок із культурною спадщиною. Музеї зберігають і поширюють неймовірні надбання людства за останні 5000 років, зокрема єгипетські, грецькі, месопотамські, китайські, майя. Ці цивілізації розвинули математику, відому нам нині.

Досвід багатьох країн показує, що інноваційний підхід до викладання математики може мати значний вплив на розвиток освіти загалом. Україна, з її багатою історією й талановитою молоддю, також має потенціал для створення таких ініціатив. Організація таких музеїв, інтерактивних експозицій і наукових центрів могла б не лише допомогти подолати освітні втрати, а й надихнути нове покоління українців на вивчення математики й науки загалом.

Наразі в Україні ще тільки починається робота над створенням музеїв математики, але вже сьогодні дізнатися цікаве про математику можна в Музеї науки (Київ) і наукових просторах, відкритих у різних містах (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 4.09*).

Пріоритетним напрямом досліджень науковців Криворізького ботанічного саду НАН України є моніторинг рослинного покриву Криворіжжя, зокрема долини Інгульця. У серпні вчені здійснили черговий експедиційний виїзд за маршрутом «лівий берег – правий берег – балка Зелена» і виявили нові флористичні знахідки.

Хоча територія біля Південного гірничо-збагачувального комбінату (ГЗК) і належить до Смарагдової мережі України (UA0000310 Middle Inhulets river valley), саме тут розташований унікальний техногенний об'єкт – так званий «Криворізький гранд-каньйон». Він виник унаслідок відсипання Південним ГЗК відвалів заввишки понад 100 м обабіч річища Інгульця. Частина річища спрямлена і тече штучним каньйоном, прорубаним у кристалічних породах. На цій трансформованій території є окремі локалітети з відносно добре збереженою природною ландшафтною основою та рослинним покривом, і це не лише об'єкти природно-заповідного фонду.

Наприкінці серпня 2024 р. працівники відділу оптимізації техногенних ландшафтів і відділу природної та культурної флори Криворізького ботанічного саду НАН України вчергове пройшли маршрутом «лівий берег – правий берег – балка Зелена» і традиційно виявили нові флористичні знахідки.

Зокрема, вперше для урбанofлори Кривого Рогу на схилі лівого берега долини Інгульця (Катеринівський розлом Скелеватських виходів) зафіксовано рідкісний степовий вид – тринію багатостеблу (*Trinia multicaulis*). Для ботаніків тут чимало цікавинок: серед включених до Червоної книги Дніпропетровської області – очиток Борисової та айстра бессарабська.

На правому березі відвал підступає майже до води. Вузька стежка вздовж русла ледь помітна у заростях очерету, алтеї лікарської та плакуна прутovidного. Скелі на цьому березі, вочевидь, були монументальними, поки їх не присипали відвалом. Зі скелі звисає ефедра двоколоскова: її ще називають «степовою малиною», проте тут вона схожа на виноград. А от катран понтичний (*Srambe pontica*), включений до Червоної книги України, який на Криворіжжі є занесеним видом із морських узбереж, росте лише на Правобережному відвалі.

Балка Галаганова впадає в Інгулець поблизу села Рахманівка. На схилі північної експозиції в гирлі балки невеликими групами розкидані угруповання пирію ковилолистого, включеного не лише до Червоної книги України, а й до Світового червоного списку (МСОП). Затінену кварциту скелю прикрашають зарості мініатюрної папороті – аспленію волосovidного (*Asplenium trichomanes*). Це рослина з Червоної книги Дніпропетровської області.

У спеку ставки пересихають і Зелена балка стає жовто-сірою. По периметру ставка – соляна кірка та буяння галофітів (солестійких рослин): соднику простертого (*Suaeda prostrata*) і солонцю сланкого (*Salicornia prostrata*).

Загалом велетенські відвали одного з найбільших у Європі кар'єрів продовжують вищати й ширшати. Ділянки, які не відсипаються, вже за кілька років починають заростати деревами і кущами. Спонтанно, без рекультивації. Науковці, вивчаючи такі процеси, повсякчас запозичують ідеї у природи (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 9.09*).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 33–34 (1309–1310) за вересень 2024 р.]

У номері:

с. 1 – авторська колонка журналістки С. Галати «Тримати удар: завдання для українського тилу»;

с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (15–26 липня 2024 р.);

с. 3 – стаття журналіста Д. Шулікiна «Основний закон: що можна удосконалити» – про наукову доповідь головного наукового співробітника Інституту історії України НАН України академіка НАН України В. Шаповала «Конституційне регулювання Української державності: стан і перспективи розвитку» на засіданні Президії Національної академії наук України, присвяченому Дню Незалежності України;

с. 4 – стаття доктора фізико-математичних наук, професора М. Стріхи «Як нам оцінювати наукову роботу інститутів та вишів?» – роздуми про проєкт методики Державної атестації наукових установ та закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності»;

інформація головної редакторки «Світу» Л. Остролуцької «Непродумані “революційні ідеї”» – про лист академіка-секретаря Відділення фізики й астрономії НАН України академіка НАН України В. Локтева до міністра освіти і науки України О. Лісового у зв’язку з «несподіваною пропозицією» заступника міністра освіти і науки України А. Сташкова щодо вивчення в середніх школах фізики англійською мовою;

с. 5 – стаття журналіста О. Листопада «росія отруїла Сейм. Що буде з Десною та Дніпром?» – про екологічне лихо, яке спричинило масовий замор риби та безхребетних в українських річках;

с. 6 – стаття керівниці сектору міжнародних проєктів Сумського національного аграрного університету «Українські чорноземи: оцінити збитки й відновити» – про те, як команда вчених Сумського національного аграрного університету спільно з дослідниками Королівського аграрного університету (Велика Британія) досліджує стан ґрунтів і розробляє рекомендації щодо їхнього відновлення;

с. 7 – стаття О. Листопада «Обпалений Чорнобилем та війною» – про те, якими для науковців Древянського природного заповідника на Житомирщині стали перші тижні війни і як заповідник живе сьогодні;

с. 8 – стаття старшого виконавчого редактора журналу «Semiconductor Physics, Quantum Electronics and Optoelectronics» (SPQEO), старшого наукового співробітника Інституту фізики напівпровідників ім. В.Є. Лашкарьова НАН України кандидата фізико-математичних наук П. Смертенка «Від Нью-Йорка до Пуллмана. Дзвін Свободи, Капітолій, імпресіоністи та американські бібліотеки» – про цікаві місця Нью-Йорка, Філадельфії, Вашингтона, Денвера та Пуллмана, які автор відвідав під час ділової поїздки до США (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.09*).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти і науки

У Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 15–16 жовтня 2024 р. відбудеться VI Міжнародна наукова конференція «Мова: класичне – модерне – постмодерне».

У середині жовтня 2024 р. в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» відбудеться VI Міжнародна наукова конференція «Мова: класичне – модерне – постмодерне». Співорганізатор конференції – Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Формат – змішаний.

Основна проблематика конференції:

- мова – культура – ідентичність;
- проблеми постколоніальної лінгвістики;
- мова – пізнання – комунікація;
- українська мова в соціокультурному просторі;
- функційний аспект мови та зміна наукових парадигм;
- питання контрастивної лінгвістики;

– проблеми прикладної лінгвістики.

У межах конференції відбудуться панельні дискусії «Мовний простір міста» й «Українська мова як іноземна: державний стандарт і практика викладання» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.09*).

У Львові 5 вересня 2024 р. відбулася Міжнародна наукова конференція «Депортації на українсько-польському пограниччі середини ХХ століття як злочини тоталітарних режимів проти людяності».

Співорганізаторами заходу стали Львівська обласна рада, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Львівська політехніка», Волинський національний університет імені Лесі Українки, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, Львівський історичний музей, львівські організації суспільно-культурних товариств «Надсяння», «Лемківщина», «Холмщина», «Любачівщина», «Бойківщина», «Устріки». Учасників заходу привітав директор Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України доктор історичних наук, професор І. Соляр, згадавши про традиції проведення аналогічних конференцій та підготовку археографічних збірників, присвячених депортаціям та репресіям на пограниччі. Модерував засідання завідувач відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин» цього ж Інституту доктор історичних наук, професор М. Литвин.

Геополітику депортацій та переділ кордонів на сході Європи реконструював В. Кіцак. М. Філіпович і Я. Ярош узагальнили політичні аспекти депортаційно-репресивних акцій на західних землях України. М. Литвин розглянув сучасні польські дискусії щодо українсько-польських відносин новітньої доби, й, зокрема, зупинився на аналізі ухвали Інституту національної пам'яті Польщі щодо операції «Вісла» 1947 р. Р. Сіромський реконструював перебіг депортаційної операції «Захід» 1947 р. з Городоччини. В. Гулай та Б. Левик проаналізували характер радянських репресій проти польського населення Львова у 1944–1946 рр. А. Боляновський порівняв характер депортацій нацистського та радянського тоталітарних режимів у роки Другої світової війни. Дослідниця О. Стасюк показала вплив політики ОУН і УПА на захист населення під час депортацій тоталітарної влади наприкінці Другої світової війни. Г. Боднар поділилася досвідом використання усноісторичних джерел. О. Каліщук і Л. Стрільчук розповіли про спільноту пам'яті депортованих холмщаків на Волинь.

Оригінальним став презентований Г. Войтів матеріал про особливості говору надсянців. О. Кровицька узагальнила культурно-мистецьку спадщину Лемківщини. Л. Хахула актуалізував засади репресивної політики радянського режиму щодо культурного надбання музеїв Львова у 1944–

1946 рр. А. Музика розповів про нову тематичну експозицію «Втрачені пороги», яку відкрили в Львівському історичному музеї.

Конференцію завершила презентація нових книг, зокрема Ю. Артимишин «Депортаційні акції 1940-х років у національній пам'яті українців: стан та перспективи дослідження» (Львів, 2023), а також циклу праць Б. Левика про політику тоталітарних влад щодо Львівської політехніки в роки Другої світової війни.

Учасники конференції констатували необхідність залучення до аналізу депортаційно-репресивних акцій правників-криміналістів, спеціалістів з міжнародного права, особливо сьогодні, коли Верховна Рада України нарешті ратифікувала Римський статут міжнародно-кримінального права.

Вказана проблема також була актуалізована 10 вересня 2024 р. на круглому столі у Львівській обласній раді за участі науковців та представників суспільно-культурних товариств депортованих (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 5.09).

Науковці академії долучилися до провідного європейського конгресу з проблем корозії матеріалів.

У Парижі (Франція) 1–5 вересня 2024 р. тривав черговий провідний науковий конгрес з проблем корозії матеріалів – «EUROCORR 2024», – організований Європейською корозійною федерацією, під девізом «Крок вперед у суспільній обізнаності щодо проблем корозії та деградації матеріалів». Конгрес об'єднав майже 1200 корозіоністів (науковців і корозійних експертів) світу – з університетів, дослідницьких центрів і промисловості – та став потужним форумом для представлення й обговорення досягнень у галузі корозії та протикорозійного захисту матеріалів. Загалом учасники виголосили понад 700 усних доповідей. Завдяки фінансовій та організаційній підтримці Європейської корозійної федерації від української спільноти вчених-корозіоністів до цього поважного зібрання долучилися науковці відділу корозії та протикорозійного захисту Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України – завідувач відділу доктор технічних наук С. Корній і провідний науковий співробітник доктор технічних наук І. Зінь.

Програма конгресу передбачала три пленарні засідання, 15 паралельних секцій усних доповідей і стендові доповіді в усіх сферах корозії та протикорозійного захисту, а також додаткові тематичні семінари з промисловцями. Паралельно працювала виставка, на якій експонувалися новітні розробки – корозійнотривкі матеріали, прилади й обладнання для дослідження корозії та моніторингу корозії, захисні покриття, інгібітори, устаткування для катодного захисту.

Науковці відділу корозії та протикорозійного захисту Фізико-механічного інституту ім. Г. В. Карпенка НАН України представили доповіді у двох секціях:

«Органічні захисні покриття» (із доповіддю «Corrosion inhibition of aluminum alloy by mechanochemically synthesized silicate-phosphate pigment» («Інгібування корозії алюмінієвого сплаву механохімічно синтезованим силікатно-фосфатним пігментом»); автори – С. Корній, О. Хлопик, І. Зінь, Б. Дацко і Л. Білий);

«Металеві захисні покриття» (із доповіддю «Self-Regulating Electrodeposition of Ni-Mo Coatings» («Електролітичні захисні Ni-Mo покриття, отримані із саморегулювального електроліту»); автори – С. Галайчак, М. Хома, С. Корній, В. Винар і М. Чучман).

Українські науковці також зустрілися з президентом Європейської корозійної федерації доктором Т. Прошеком (**Tomáš Prosek**), який є професором Хіміко-технологічного університету в Празі (University of Chemistry and Technology, Prague, Czech Republic). Під час зустрічі обговорювалися перспективи наукової співпраці європейських корозійних центрів із Фізико-механічним інститутом ім. Г. В. Карпенка НАН України й Українською асоціацією корозіоністів.

Відбулася й низка інших плідних зустрічей щодо можливих спільних досліджень і спільної участі українських науковців та їхніх європейських колег (з організацій у галузі корозії та протикорозійного захисту) в грантових проєктах.

Наступний корозійний конгрес – «EUROCORR 2025» – заплановано провести 7–11 вересня 2025 р. у Ставангері (Норвегія) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 11.09*).

Науковці академії взяли участь у 35-му Міжнародному географічному конгресі.

Наприкінці серпня 2024 р. в Дубліні (Ірландія) відбувся 35-й Міжнародний географічний конгрес під гаслом «Святкуємо світ відмінностей», що його спільно організували Міжнародний географічний союз (International Geographical Union, IGU) та Ірландська географічна асоціація. Конгрес став важливою подією для географічної спільноти, зібравши дослідників і практиків з усього світу для обговорення ключових тем і викликів, що стоять перед сучасною географією. Загалом до заходу долучилося понад 3 тис. учасників із понад 80-ти країн, зокрема троє науковців Інституту географії НАН України (Київ).

Головна мета IGU – сприяти розвитку географії, ініціюючи та координуючи географічні дослідження й навчання в усіх країнах світу. Союз діє за допомогою інструментів національних комітетів, комісій і робочих груп. Кожні чотири роки IGU проводить Міжнародний географічний конгрес, а також підтримує регіональні конференції та інші зустрічі, тематика яких відповідає його цілям. Перший Міжнародний географічний конгрес відбувся в Антверпені (Бельгія) у 1871 р. За підсумками попередніх зустрічей у 1922 р. було створено постійну організацію в Брюсселі.

Цього разу на пленарних і секційних засіданнях конгресу розглядалися такі теми:

1. Зміна клімату та сталий розвиток: дослідження впливу зміни клімату на різні регіони й екосистеми, стратегії адаптації та пом'якшення наслідків, а також підходи до сталого розвитку.

2. Міська географія та планування: дослідження викликів урбанізації, сталого розвитку міст, транспортних систем і соціальної нерівності у міському середовищі.

3. Геопросторові технології та інновації: досягнення ГІС, дистанційного зондування, картографії та інших геопросторових технологій, які допомагають аналізувати глобальні процеси.

4. Соціальна географія та глобалізація: розгляд питань культурної ідентичності, міграції, глобальних соціальних змін і їхнього впливу на локальні спільноти.

5. Екологічна стійкість і управління природними ресурсами: управління водними ресурсами, землекористуванням та охороною довкілля.

6. Політична географія і геополітика: аналіз геополітичних конфліктів, прикордонних питань і їхнього впливу на регіональну стабільність і міжнародні відносини.

7. Географія охорони здоров'я: дослідження просторових вимірів здоров'я і хвороб, політики громадського здоров'я та ролі географії у розумінні нерівностей у сфері охорони здоров'я.

8. Критична географія: дебати про динаміку влади, соціальну справедливість і нерівність, що включають перспективи феміністичної географії, деколоніальних студій та інших критичних підходів.

За програмою цього масштабного міжнародного форуму працювали 34 паралельні секції, відбулося 10 засідань комісій і 15 польових екскурсій, було представлено понад 2500 презентацій і понад 400 постерів.

Зокрема, на засіданні секції «С.29: Землекористування та зміни ґрунтового покриву: рушійні сили та наслідки змін у землекористуванні/ґрунтовому покриві» виступила директорка Інституту географії НАН України член-кореспондент НАН України Є. Маруняк. Від колективу авторів (у складі заступника директора з наукових питань Інституту географії НАН України, завідувача відділу суспільно-географічних досліджень цього інституту члена-кореспондента НАН України С. Лісовського, старшого наукового співробітника відділу картографії кандидата фізико-математичних наук В. Чабанюка, вченого секретаря інституту, в. о. завідувача відділу ландшафтознавства кандидата географічних наук В. Чехнія, завідувача відділу геоморфології та палеогеографії кандидата географічних наук Р. Спиці, наукового співробітника відділу ландшафтознавства Ю. Фаріона) вона представила доповідь «Зміни ґрунтового покриву та втрати екосистем внаслідок російської агресії в Україні», присвячену результатам науково-дослідної роботи

«Геоінформаційна система з просторового оцінювання деградації довкілля України внаслідок російської агресії».

Член-кореспондент НАН України С. Лісовський представив роботу «Вплив повномасштабної агресії росії на сталий розвиток українських міст» (співвиконавиці – директор інституту, член-кореспондент НАН України Є. Маруняк і провідний науковий співробітник сектору збалансованого розвитку та екологічної оцінки відділу суспільно-географічних досліджень доктор географічних наук, професор І. Гукалова).

Загалом для українських географів Міжнародний географічний конгрес є важливою платформою. Це нагода поінформувати міжнародну аудиторію про наслідки російської агресії, підвищити обізнаність про критичні питання, розширити міжнародну співпрацю та залучити підтримку для відновлення й розвитку України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2024. – 4.09).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Т. Дубас, заввідділу СІАЗ НБУВ

Аналіз науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі

Дослідження побудовано на вивченні зарубіжного досвіду науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі. Проаналізовано особливості цієї діяльності на прикладі Національної бібліотеки Польщі, Національної бібліотеки імені Оссолінських, Бібліотеки Ягеллонського університету. Підкреслено важливість процесу рецензування під час підготовки видань, який є прозорим і здійснюється за загальними для всіх авторів і рецензентів правилами. Виявлено, що завдяки виконанню необхідних високих стандартів процесу рецензування та редагування, що гарантує якість публікацій, видання національних бібліотек Польщі індексуються провідними міжнародними базами даних. Висвітлено перспективи розвитку науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі.

Ключові слова: національні бібліотеки Польщі, науково-видавнича діяльність, науковий журнал, рецензування статей.

Актуальність проблеми. Сьогодні увага світової спільноти прикута до трагічних подій в Україні. Бібліотеки всього світу висловлюють підтримку Україні. «Напад Росії на Україну обурих та шокував міжнародну спільноту, уряди та передові світові організації висловили свою позицію з приводу невиправданої агресії, а також широко обговорювався в бібліотечному світі. Бібліотеки всього світу висловили свою підтримку Україні та засудили російське вторгнення» [1].

Національні бібліотеки Польщі разом з усіма висловлюють солідарність з українським народом. Крім інших заходів, пов'язаних із допомогою бібліотекам в Україні, директор Національної бібліотеки Польщі Т. Маковський надіслав звернення до 58 міжнародних бібліотечних

організацій та національних бібліотек щодо підтримки України, у якому, зокрема, зазначено: «Бібліотеки – це місця миру, інклюзивності, збереження та обміну знаннями, боротьби з неправдою та фейковими новинами. Ми не можемо прийняти жорстоку агресію проти однієї з наших близьких країн-партнерів. Національна бібліотека Польщі закликає всі бібліотеки та заклади культури об'єднатися на захист близьких нам і Україні цінностей: свободи, незалежності, права на самовизначення, відкритості до світу, до різних людей і їхні історії» [2].

У контексті вищезазначеного важливо підкреслити, що до роботи таких бібліотек, які засуджують російську агресію та висловлюють солідарність українському народові й підтримку Україні, виявляємо надзвичайну зацікавленість. Тому дослідження теми науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі є важливим на сьогодні. Це дає нам можливість вивчати європейський досвід і використовувати позитивні напрацювання цих бібліотек для розвитку науково-видавничої діяльності національних бібліотек України.

Аналіз останніх досліджень. Специфіку видавничої діяльності національних бібліотек Польщі недостатньо досліджено. Власне вивченню особливостей розвитку й тенденцій змін видання книг, періодики й іншої видавничої продукції цих бібліотек присвячено небагато наукових праць.

І. Любінецька зазначає, що «сьогодні найвідоміші польські наукові бібліотеки: варшавська Національна бібліотека, вrocławська бібліотека Національного закладу ім. Оссолінських та краківська Ягеллонська бібліотека, активно розвивають співпрацю з Україною <...> Уваги заслуговує науково-видавнича діяльність польських і українських бібліотек. Вони організують виставки, симпозиуми, лекції, зустрічі з читачами, промують письменство та культуру обох націй» [3].

Н. Вовк проаналізувала особливості розвитку сучасних бібліотек у Республіці Польщі. Вона пояснила, що «актуальність теми зумовлена появою нових вимог до бібліотек різних типів і видів як до установ, які надають інформаційні послуги та володіють (проте не є виробниками) інформаційними продуктами» [4, с. 130]. «Важливим напрямом розвитку сучасної польської бібліотеки є комплексний підхід щодо надання бібліотечних послуг за допомогою електронних інформаційних систем <...> Онлайн-каталоги – це основна електронна послуга, яка надається бібліотеками.

<...> Національна бібліотека Польщі відіграє ключову роль у створенні онлайн-каталогів, оскільки надає центральний каталог і бібліографічну базу даних, якими можуть користуватися усі бібліотеки Польщі (<https://www.bn.org.pl/katalogi>)» [4, с. 134]. О. Білик пропонує пересвідчитись в тому, що «провідні бібліотеки Польщі вже давно зі скарбниць для зберігання безцінних фоліантів перетворилися на визнані в усьому світі сучасні відкриті інноваційні центри культури, на прикладі Національної бібліотеки Польщі, Національної бібліотеки імені Оссолінських, Бібліотеки університету

м. Варшава, Бібліотеки Ягеллонського університету, Бібліотеки Рачинських, Бібліотеки князів Чарторийських і багатьох інших» [5].

Д. Патканьовська порушує актуальні проблеми матеріальної підготовки традиційної книги та електронної книги, пов'язані з використанням інформаційно-пошукових мов і з розвитком сучасних технологій. Акцентує увагу на спільному створенні фактографічної інформації бібліотекарем, видавцем і користувачем, необхідності створення єдиних стандартів розробки ресурсів в умовах трансформації сучасного світу. «Співпраця між бібліотекарями та інформаційними технологіями й видавцями стає необхідною, а також – розвиток спеціалістів, ІТ, посередництво бібліотекарів та інших творців інформації» [6, с. 45–46].

Мета дослідження – розкриття особливостей розвитку науково-видавничої діяльності національних бібліотек Польщі в сучасний період історії. Методологія дослідження базується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, описовому та узагальненню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розташована у Варшаві найбільша польська наукова бібліотека – Національна бібліотека Польщі (пол. Biblioteka Narodowa w Warszawie, www.bn.org.pl) – здійснює діяльність у співпраці з національними бібліотеками інших країн, а також через участь у європейських проєктах цифрових бібліотек, наукових конференціях, міжнародних книжкових ярмарках. Особливо варто відзначити участь Національної бібліотеки, як єдиної представницької інституції Польщі, у проєкті Європейської цифрової бібліотеки “Europeana”, її активну роль у проєкті TELplus та її членство (із січня 2008 р.) у Міжнародному консорціумі збереження інтернету, метою якого є архівування світових ресурсів з інтернету та популяризування відповідних архівних інструментів й стандартів. Національна бібліотека Польщі активно підтримує польські бібліотечні та культурні інституції за кордоном, шукає Polonica в закордонних бібліотеках [7].

У Статуті Національної бібліотеки Польщі, зокрема, прописано: «...Бібліотека розробляє та видає поточну національну бібліографію на основі офіційного бібліографічного обліку компактних видань та інших видів документів, національну ретроспективну бібліографію, бібліографію іноземних польських іммігрантів та веде статистику вітчизняних видань. Бібліотека веде наукову, навчально-методичну, документальну, уніфіковану та обслуговуючу діяльність у галузі бібліотекознавства, бібліографії, наукової інформації, читання, редагування та суміжних наук, а також у галузі збереження бібліотечних матеріалів. Зокрема, до завдань бібліотеки в цьому плані входять <...> розповсюдження результатів наукових досліджень та надання допомоги, консультацій і висновків за напрямками, що охоплюються предметом досліджень Бібліотеки; видання наукових, методичних та документальних видань. <...> Бібліотека співпрацює з відповідними бібліотеками та спорідненими науковими та культурними інституціями в

Польщі та за кордоном, особливо в галузі <...> реалізації спільних видавничих програм та інших наукових і культурних ініціатив» [8].

Редакційна діяльність – одне з основних завдань Національної бібліотеки Польщі. Бібліотека видає книги, наукові журнали: «Польські бібліотеки», «Щорічник Національної бібліотеки», «Консерваційні нотатки».

Рецензований англomовний журнал Національної бібліотеки Польщі «Польські бібліотеки» (англ. Polish Libraries) публікує статті, які охоплюють широкий спектр бібліотечно-інформаційних і наукових досліджень. Завдяки виконанню необхідних високих стандартів процесу рецензування та редагування, що гарантує якість публікацій, «Польські бібліотеки» прийнято до двох провідних міжнародних баз даних наукових журналів: Scopus та ERIH PLUS і включено до офіційного списку рейтингових наукових журналів Міністерства освіти і науки Польщі, де присвоєно 100 балів [9].

Окремо слід сказати про рецензування. Процедура рецензування – це важлива й обов'язкова частина наукового процесу. Після подання рукопис спочатку оцінюється головним редактором та редколегією видання. У разі потреби стаття може пройти попередню внутрішню рецензію експерта Національної бібліотеки Польщі. Рукопис тестується з використанням програмного забезпечення для запобігання плагіату (Anti-plagiarism), щоб уникнути ghostwriting і гостьового авторства та перевірити оригінальність статті. Якщо результат первинної оцінки позитивний, рукопис підлягає зовнішній подвійній сліпій експертній оцінці двома експертами, які не є ні співробітниками видання, ні членами Консультативної ради журналу. По можливості, стаття отримує принаймні одну рецензію від вченого, пов'язаного з іноземною дослідницькою установою. Рецензенти не знають автора (авторів) і навпаки. Після завершення процесу рецензування редактор остаточно підтверджує, що стаття відповідає всім вимогам рецензентів і може пройти решту процесу публікації (редагування, авторизація, верстка, вичитка тощо). Імена рецензентів стають відомі лише після публікації номера журналу, для якого вони рецензували статті [10]. Важливо підкреслити, що редакційна колегія «Польських бібліотек» поступово збільшує кількість рецензій, які готують науковці іноземних наукових установ. Це не тільки допомагає підвищити академічну якість статей, а й має на меті підвищити обізнаність про існування журналу за кордоном.

Значну увагу редакції «Польських бібліотек» зосереджено на питаннях зв'язків з іноземними авторами та науковими центрами, особливо з тими, чії дослідницькі профілі пов'язані з Польщею. Вони діють, зокрема, в Україні, Литві, Чехії, Австрії, Німеччині, Франції, Великій Британії, де в історичних колекціях та архівах зберігаються численні полоніки. Однак редакція не обмежується лише наданням читачам вичерпних монографічних узагальнень (публікація яких завжди значно затримується через їх обсяг), а робить акцент на представленні останніх внесків, узагальнюючи сучасні результати досліджень. Слід зазначити, що в поточному номері журналу, наприклад, дуже вчасно опубліковано статтю І. Журавльової «Центральна наукова бібліотека

Харківського національного університету імені Каразіна під російською атакою», у якій розповідається про збитки, завдані бібліотеці вторгненням Росії в Україну з лютого 2022 р., а також перераховано основні об'єкти та безцінні колекції, які все ще перебувають у серйозній небезпеці через російські напади.

Принагідно зазначимо, що до міжнародного складу редколегії журналу входить кандидат історичних наук О. Колосовська, яка представляє Львівський національний університет імені Івана Франка [11]. «Щорічник Національної бібліотеки» (пол. Rocznik Biblioteki Narodowej) – наукове періодичне видання, присвячене широкому спектру літературної культури (а також вибраним історико-мистецьким, іконографічним і музикознавчим питанням) та її функціонуванню як в історичній, так і в сучасній перспективі. Журнал входить до переліку наукових журналів МОН із 40 балами [12].

«Консерваційні нотатки» (пол. Notes Konserwatorski) – створений у 1998 р. рецензований науковий журнал, щорічник, представляє сучасні наукові досягнення в галузі збереження пам'яток і творів мистецтва, мультидисциплінарних консерваційних робіт і проєктів, теоретичних розвідок щодо збереження та охорони колекцій книг, іконографічних колекцій, картографії та інших. Журнал входить до переліку наукових журналів МОН із 40 балами. Усі статті, опубліковані в журналі, рецензуються «зовнішніми» експертами, які представляють культурні та наукові центри по всій країні, дотримується принцип «подвійного сліпого рецензування». До рецензування статей також запрошуються іноземні експерти. Вебсайт журналу має англійську версію, де всі опубліковані тексти представлені у вигляді резюме та вибраних статей англійською мовою або в перекладі на англійську. Це має на меті популяризувати польські досягнення серед англійськомовних читачів, а також створити впізнаваність журналу за кордоном [13].

Національна бібліотека імені Оссолінських або Оссолінеум (пол. Zakład Narodowy im. Ossolińskich/Ossolineum, м. Вроцлав, www.ossolineum.pl) – національна бібліотека Польщі, заснована графом Оссолінським 1817 р. у Львові і подарована громаді міста. Частина фондів переїхала у Вроцлав після Другої світової війни, натомість у Львові заснували Національну бібліотеку імені Василя Стефаника.

Як зазначає у своїй статті «Бібліотека Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві» Г. Русинська-Гертих, «Бібліотека Оссолінеуму у Вроцлаві практично від свого початку разом із Національною бібліотекою у Варшаві та бібліотекою Ягеллонського університету в Кракові творила основу Національного бібліотечного фонду і була однією з провідних бібліотек Польщі» [14, с. 164]. Ще далекого 1947 р. бібліотека розпочала видавничу діяльність. А «тепер Оссолінеум – це знана всіма книгозбірня національного значення, яка має багаті джерела для дослідників польської історії та культури, володіє величезною кількістю книг, часописів, рукописів <...> стародруків, малюнків, гравюр, картин, екслібрисів, медалей, монет, печаток, карт, планів,

плакатів, афіш; має мікрофільмовані матеріали, видає власний науковий збірник “Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”» [14, с. 166].

Водночас слід зауважити, що створення Польської академії наук (ПАН) як головної інституції, що відповідає за розвиток польської науки, істотно вплинуло на діяльність Оссолінеуму. Свого часу його було поділено на дві автономні одиниці: бібліотеку ПАН «Національний Інститут ім. Оссолінських» та видавництво ПАН «Національний Інститут ім. Оссолінських».

В Акті про заснування Національного інституту імені Оссолінських від 5 січня 1995 р. (Закон. № 23, ст. 121) у ст. 5 зазначається, що завданнями інституту, відповідно до історичної традиції та рішень засновника, є утримання Національної бібліотеки Оссолінеуму і примноження її колекцій, особливо в галузі польських і слов'янських гуманітарних наук, їх розвиток і поширення <...> а також забезпечення та проведення науково-дослідних робіт і видавнича діяльність [15].

За майже 200 років, що минули з часу заснування Національного інституту імені Оссолінських, відповідно до побажань засновника, було докладено зусиль для видання журналу наукового характеру, наближення читачів до «новин про праці вчених», що містяться в збірниках. Видавалися щоквартально Наукова періодика Публічної книгозбірні Оссолінських; раз на пів року – Бібліотека Оссолінських, журнал, присвячений історії, літературі, національним питанням; щорічник «Звіти про діяльність Національного інституту імені Оссолінських»; щорічник Національного інституту імені Оссолінських (1928–1976, вийшло друком 11 томів); «Зі скарбниці культури». Інформаційний бюлетень Національного інституту імені Оссолінських (1951–1991, вийшов 51 номер); журнал Національного інституту імені Оссолінських.

Журнал Національного інституту імені Оссолінських (пол. *Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich*, “Czasopismo ZNiO”), який є продовженням попередніх видань *Ossoliński*, виходить під такою назвою з 1992 р. Це науковий журнал широкого історичного профілю з акцентом на бібліотечну та музейну проблематику. На сьогодні вже видано 33 томи.

Тематика текстів, опублікованих у журналі, стосується передусім історії, книгознавства (зокрема історії книги та бібліотек, пресознавства), музеології, переважно в історичному плані, та літератури. Значну частину матеріалів становлять джерелознавчі дослідження, підготовлені на основі колекцій Національного інституту імені Оссолінських.

Згідно з Додатком до Наказу міністра освіти і науки від 1 грудня 2021 р. про перелік наукових журналів та рецензованих матеріалів міжнародних конференцій, пп. 31322, за наукові тексти, опубліковані в «Журналі ЗНіО», нараховується 40 балів [16].

Слід зазначити, що основною версією журналу є друкована. Але статті доступні для освітніх цілей і в електронній версії на сайті журналу. «Журнал ЗНіО» індексується в міжнародній базі даних ERIH PLUS, базі даних Index Copernicus, також зареєстрований у базі даних Arianta, польській науковій

бібліографії, польській літературній бібліографії та польській бібліографічній бібліографії. Видавцем «Журналів ЗНіО» є Видавництво Оссолінеум (пол. Wydawnictwo Ossolineum) [17]. Варто підкреслити, що до складу вченої ради входить український історик І. Срибняк (Київський університет імені Бориса Грінченка).

Національна наукова бібліотека Ягеллонського університету (м. Краків) (пол. Biblioteka Jagiellońska, www.bj.uj.edu.pl) – одна з найважливіших бібліотек Польщі. Маючи статус національної, бібліотека збирає насамперед всі публікації про Польщу та видані в країні, зберігає велику колекцію інкунабул. І що важливо для українців – у бібліотеці зберігаються унікальні фонди з історії України, насамперед часів козаччини.

«Ягеллонська бібліотечна система складається з головної наукової бібліотеки та бібліотек факультетів і кафедр ЈУ. Завдяки надзвичайно багатій колекції польських книг, виданих у Польщі та за кордоном, Ягеллонську бібліотеку вважають національним сховищем. Бібліотека також збирає видання іноземними мовами, які використовуються в університеті або як навчальні, або як дослідницькі ресурси. ... Усі польські книги та цінні іноземні видання становлять ресурси національної бібліотеки, які через свою роль і цінність вимагають особливої охорони. З цієї причини головна наукова бібліотека запровадила процедури безпеки, які впливають на доступність колекцій. Бібліотека надає онлайн-доступ до наукових журналів і каталогів» [18].

У 2019 р. організаційна структура Ягеллонської бібліотеки дещо змінилася. Створено відділ журналів, у відділі каталогізації книг секція книгодрукування змінила назву на секцію поточної каталогізації, а секція предметних досліджень – на секцію ретроспективної каталогізації. Існуючу видавничу секцію було ліквідовано. Також було ліквідовано відділ зберігання та обміну журналами [19].

«Вісник Ягеллонської бібліотеки» (пол. *Wiuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*) був заснований у 1949 р. як мімеографований щоквартальник, присвячений майже виключно реєстрації нових видань, придбаних бібліотекою. У 1960 р. він став одним з офіційних видань Ягеллонського університету. У 1967 р. коло дописувачів «Вісника Ягеллонської бібліотеки» значно розширилося, що істотно збагатило його науковий зміст. Бюлетень отримав новий макет, який в основному зберігся донині. Видання публікує оригінальні наукові статті з проблем, пов'язаних з бібліотечною справою, зокрема представляючи повні бібліотечні колекції, насамперед із Ягеллонської бібліотеки. Оригінальною версією бюлетеня є електронна на сайті Ягеллонської бібліотеки (<http://www.bj.uj.edu.pl/biuletynbj>) [20]. Тут важливо підкреслити, що до складу вченої ради входить Л. Снісарчук, яка представляє Національну наукову бібліотеку імені Стефаника (Львів, Україна).

Треба зазначити, що видання спеціальних випусків бюлетеня Ягеллонської бібліотеки англійською мовою фінансується за контрактами за рахунок коштів Міністерства науки і вищої освіти, виділених на поширення

наукових досягнень. Слід відмітити співпрацю Ягеллонської бібліотеки з Національною бібліотекою Польщі в реалізації цілей, важливих для всієї польської бібліотечної справи, яка почалася в 1977 р., коли за ініціативою директора Ягеллонської бібліотеки відбулася зустріч із директором Національної бібліотеки Польщі щодо питань створення Національного бібліотечного ресурсу.

В останні роки тісна співпраця найбільших польських бібліотек – Ягеллонської бібліотеки та Національної бібліотеки – набрала обертів. Нещодавно стартував проєкт цифровізації Patrimonium, який засновано з ініціативи Національної бібліотеки. Основою цього проєкту, реалізованого у 2017–2020 рр., є зробити польську національну спадщину доступною в інтернеті, ознайомити з електронною бібліотекою Polona та Ягеллонською цифровою бібліотекою з мільйоном об'єктів (652 000 – Національна бібліотека та 348 000 – Ягеллонська бібліотека) [21].

Окремо треба відмітити сайти національних бібліотек Польщі, які дуже зручні у користуванні. Оскільки характеру видавничої продукції набувають також тексти сайтів, електронні ресурси, бази даних, а також публікація цифрових ресурсів, цікаво дослідити це питання з досвіду об'єкта нашого дослідження. На вебпорталі національної бібліотеки публікується «Декларація наявності» (Deklaracja dostępności). Національна бібліотека зобов'язується забезпечити доступність свого вебсайту відповідно до положень Закону від 4 квітня 2019 р. про цифрову доступність вебсайтів і мобільних додатків публічних установ. Заява про доступність стосується сайту польських бібліотек.

У «Декларації наявності» обов'язково зазначають дату публікації на сайті та дату останнього значного оновлення. Якщо вебсайт частково відповідає Закону від 4 квітня 2019 р. про цифрову доступність вебсайтів і мобільних додатків державних організацій через несумісність або винятки, виявлені в результаті зовнішнього аудиту доступності вебсайту, то для розв'язання подальших проблем вносяться зміни, які детально необхідно вказати в декларації про наявність. Таким чином працюють над удосконаленням всього процесу підготовки та публікації доступного вмісту та документів [22]. Але це тема для подальших наукових досліджень.

Висновки. Вивчивши та проаналізувавши науково-видавничу діяльність національних бібліотек Польщі, доходимо висновку, що бібліотеки її активно розвивають, маючи фінансову підтримку від держави для розширення бібліотечних ресурсів, видавничої діяльності, розвитку бібліотечних наукових ресурсів та бібліотечної інформації. Кожного року друкуються наукові видання, підвищується їх якість. Завдяки дотриманню високих стандартів процесу рецензування й редагування, що гарантує якість публікацій, наукові видання національних бібліотек прийнято до провідних міжнародних баз даних наукових журналів та включено до офіційного списку рейтингових наукових журналів Міністерства освіти і науки Польщі. Польський досвід науково-видавничої діяльності національних бібліотек

може бути корисним для українських бібліотекарів, науковців, редакторів, видавців. Останнім часом національні бібліотеки Польщі активно розвивають науково-видавничу діяльність, інтегруючись у світове інформаційне середовище, підвищуючи якість бібліотечної продукції.

Список бібліографічних посилань

1. Лагута Л. Міжнародна бібліотечна спільнота для України. *Публічна бібліотека територіальної громади* : блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. 26 трав. 2022. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=6059>
2. Biblioteka Narodowa wspiera Ukrainę. *Biblioteka Narodowa*. 02.03.2022. URL: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4554-biblioteka-narodowa-wspiera-ukraine.html>
3. Любинецька І. Польсько-українська бібліотечна співпраця. *Наше слово: газета для українців у Польщі*. 2009. 30 лип. URL: <https://nasze-slowo.pl/polsko-ukrayinska-bibliotechna-spi>
4. Вовк Н. С. Аналіз сучасного етапу життєвого циклу бібліотек Польщі в контексті розвитку цифрових ресурсів. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 31(70). № 3. Ч. 3. 2020. С. 130–137. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-3/21>
5. Найцікавіші та найнезвичніші бібліотеки Польщі / підгот. О. Білик. *Бібл. планета*. 2019. № 3. С. 23–25.
6. Patkaniowska D. Opracowanie rzeczowe książki tradycyjnej i książki elektronicznej: wybrane problemy. *Tradycja i nowoczesność w bibliotece naukowej XXI wieku* / redakcja naukowa: A. Januszko-Szakiel. Kraków, 2012. S. 29–47. URL: <http://hdl.handle.net/11315/6869>
7. International cooperation. *Biblioteka Narodowa*. URL: <https://www.bn.org.pl/en/about-us/international-cooperation>
8. Statut Biblioteki Narodowej. *Biblioteka Narodowa*. URL: <https://www.bn.org.pl/o-nas/statut>
9. New issue of Polish Libraries from the National Library of Poland. *Biblioteka Narodowa*. 27.01.2023. URL: <https://www.bn.org.pl/en/news/4824-new-issue-of-polish-libraries-from-the-national-library-of-poland.html>
10. Reviewing process. *Polish Libraries*. URL: <https://polishlibraries.bn.org.pl/reviewing-process>
11. Polish Libraries. URL: <https://polishlibraries.bn.org.pl/about-the-journal>
12. Rocznik Biblioteki Narodowej. URL: <https://rocznik.bn.org.pl>
13. Notes Konserwatorski. URL: <https://notes.bn.org.pl>
14. Русинська-Гертих Г. Бібліотека Національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології»*. 2011. Вип. 6. С. 162–173 .
15. Ustawa o fundacji – Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. URL: <https://ossolineum.pl/index.php/aktualnosci/>

historia-znio/ustawa-o-fundacji-zaklad-narodowy-im-ossolinskih-dz-u-1995- nr-23-poz-121-oraz-jej-nowelizacje

16. Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 1 grudnia 2021 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych. *Ministerstwo Edukacji i Nauki*. URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/komunikat-ministra-edukacji-i-nauki-z-dnia-1-grudnia-2021-r-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych-i-recenzowanych-materialow-z-konferencji-miedzynarodowych>

17. Czasopismo ZNiO. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. URL: <https://ossolineum.pl/index.php/czasopismo-znio>

18. Библиотека Ягеллонського університету (Biblioteka Jagiellońska). URL: www.bj.uj.edu.pl

19. Cieślak A. Działalność Biblioteki Jagiellońskiej w roku 2019. Sprawozdanie. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*. R. 69–70. S. 301–356. Kraków : Biblioteka Jagiellońska, 2022. <https://doi.org/10.26106/mhda-2h12>

20. Biblioteka Jagiellońska. Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej. URL: https://bj.uj.edu.pl/pl_PL/nauka-i-kultura/biuletyn-bj

21. Pietrzyk Ż., Biblioteka Jagiellońska – wczoraj, dziś i wyzwania przyszłości. *Rocznik Biblioteki Kraków*. Wydanie II, 2018, s. 231–242. URL: <http://www.rocznik.biblioteka.krakow.pl/rbk2018/zdzislaw-pietrzyk-biblioteka-jagiellonska-wczoraj-dzis-i-wyzwania-przyszlosci>

22. Deklaracja dostępności. *Polish Libraries*. URL: <https://polishlibraries.bn.org.pl/deklaracja-dostepnosci>